

Yeniden Asr-1 Saadet için hakikatin yeniden inşası sürecinde Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının birinci makalesi olan Unsuru'l Hakikat üzerine bir inceleme

An Analysis On "Unsuru'l Hakikat", The
First Article In Bediuzzaman's Muhâkemât,
In The Process Of Reconstructing The Truth
In The way Of Resuming The Age of Bliss

Caner KUTLU

Özet

Bediüzzaman'ın “Mariz bir asrın, hasta bir unsurun, alil bir uzvun reçetesi, veyahut Saykal'ül-İslâmiyet veyahut Bediüzzaman'ın Muhakemâtı” olarak tanımladığı Muhakemat adlı eseri madde-mana, akıl-vahiy, hakikat-mecaz, hayat-şeriatın, medeniyet-sünnet... karşılaşmalarında hakikatin yeniden inşası sürecinde dikkatle irdelenmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada eserin birinci parçası olan “Unsuru'l Hakikat”i oluşturan “on iki mukadde-me” ile ilgili bir inceleme yapılacaktır. Bu çalışmanın Muhakemat'ın daha geniş bir şekilde incelenmesine genel bir bakış açısı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Unsuru'l Hakikat, Akıl, Vahiy, Medeniyet, Sünnet, Hikmet, Felsefe

Abstract

Bediuzzaman's work called Muhakemat, which he defines it as "the prescription of an afflicted century, a sick nation, a diseased community or Saykal'ül-Islamiyet"; awaits exactly examination on the topics matter-meaning, mind-revelation, truth-metaphor, life and shari'ah, civilization and sunnah...

In this study, an examination will be made about the "twelve prefaces" that make up the first part of the work, "Unsuru'l Hakikat". It is thought that this study will provide a general perspective for wider examinations on Muhakemat.

Keywords: Unsur'ul Hakikat, Reason, Revelation, Civilization, Sunnah, Wisdom, Philosophy

Giriş

Fikir vahiy kaynaklıdır. Fikir adamları vahyin gölgesinde yaşarlar; fikri sahiplenirler, kabullenirler, içselleştirirler. Kendi malı gibi tutarlar. İşlerler. Üretilen, geliştirilen fikirleri arayıcılar, bulucular ve toplayıcılar ise ilim olarak çoğaltırlar.

1938 de bir balıkçı tarafından tutulmuş bir balığı yaşam alanında görüntülemek neredeyse yüz yıldır bilim adamlarının uğraşı olmuş. Fikir de böyledir. Bediüzzaman fikir adamını da dalgıç olarak tanımlar. Fikri deniz dibine dalan biri ancak bir şekilde yakalar. Düşünce, felsefe, ilim, bilim geldiği yeri, kaynağını arar; yaşadığı coğrafyayı şartları, gerekleri görmek için zihninde uygun kıyafetler diker, araçlar üretir, zaman ve emek harcar.

İslâm'ın gelişi sonrası dünya zaman ve mekân olarak İslâm'ın serüveni-ne şahittir. Bütün hadiseler İslâm'ın yer yüzeyindeki tarihini oluşturmaktadır. Çünkü din İslâm'dır. Gerisi ikincildir. Yani, mânâ-i harfidir. Mânâ-i ismî İslâm'dır.

Bediüzzaman'ın ifadesi ile şu halde tozlanan İslâm'ın kendisi değildir. Tozlanan zihinlerdir; sorun, fikirlerin avlanamamasıdır. Geride kalan İslâm değil; Müslüman zihnidir. Her asırda ter ü taze olan İslâm'dır. Çağdaş olmak zorunda olan insandır. Cilalanması lüzumu Müslüman zihni için söz konusudur.

Bediüzzaman'ın “Mariz bir asrın, hasta bir unsurun, alil bir uzvun reçetesi, veyahut Saykal'ül-İslâmiyet veyahut Bediüzzaman'ın Muhakemâtı” olarak tanımladığı eserinin birinci makalesi olan ve üç makaleden “kübra gibi” olan parçası dediği “Unsuru'l Hakikat” kapsamında başta bu makaleyi incelemek gerekiyor. Öncelikle “on iki mukaddeme” ile meseleye hem bir giriş hem de genel bir bakış yakalamak mümkündür. Bunlardan da önce, Bediüzzaman'ın makaleleri yazma amacı, temel kavramları ile dil ve üslup biçimini ortaya koyduğu giriş bölümünü “mukaddeme”lerden önce dikkatle okumak gerekiyor. Bu çalışmada, aşağıdaki başlıklar üzerinden gitmek planlanıyor:

1. İslâmiyetin cüzleri olarak; Şeriat, hakikat, kitap ve sünnet üzerine inşa edilecek bir fikir coğrafyasında bunların temel anlam ve yerleri
2. Bediüzzaman'ın ‘özünü ve anlamını bırakıp kabuğuna ve görüntüsüne baktık ve aldandık’ düşüncesine neden olan “İsrailiyatı usûlüne ve hikâyatı akaidine ve mecazâtı hakaikine karıştırarak kıymetini takdir edemedik” şeklinde belirlediği üç problem
3. Bediüzzaman'ın gelecek senaryoları arasında ortadan kalkacağını öngördüğü “karşı ve taraf olarak” ecnebilerde ve bizde diyerek ayırdığı mâniler
4. Bediüzzaman'ın “mezc etmek” olarak tanımladığı başta din ile fennin mezci ile fennin dine tâbi ve rehber kabul edebileceği bir yüksek evrensel algı düzeyini ortaya çıkarmak

Bediüzzaman'ın ifadesi ile şu halde tozlanan İslâm'ın kendisi değildir. Tozlanan zihinlerdir; sorun, fikirlerin avlanamamasıdır.

Bediüzzaman'ın
fen ile din
ilimlerinin mezci,
kainat ile kitabın,
hayat ile şeriatın,
medeniyet ile
sünnetin mezci
ile birlikte
hakikatin görünür
kılınacağı bir
mesleği "hakikat
mesleği" olarak
isimlendirdiğini
biliyoruz.

Buna da "saykal vurmak" diyen Üstad'ın yukarıdaki dört başlık altın-
da sunduğumuz başlıkları çalışırken, başta, tarih sürecinde Müslümanların
medeniyette düşüşe geçtiği dönemin zihin yapısını muhatap alarak eksik-
leri tamamlama, hataları düzeltme, öncelikleri belirleme, hedefleri çizecek
şeklinde bir yöntemleri açıklama ile incelikli ilerleyişi mümkün gördüğü
anlaşıyor. Bu makaledeki "kübra" parça olması sebebiyle birinci makale
olan Unsuru'l Hakikat bahsedilen amaçları büyük ölçüde belirleyebilme
yeteneğine sahip olduğu kabul ediliyor. Bütün bu belirlemelerden sonra,
Bediüzzaman'ın Muhakemât'ının birinci makalesine bir genel bakışı içere-
cek çalışma ile başlanacaktır.

1. Bölüm:

Mukaddemeler:

Sezai Karakoç: "Düşünceler, sistemler, doktrinler eskir. Eskimeyen, ha-
kikattır" diyor. O halde bu eskimeyen hakikat nedir? Nerededir? Kayna-
ğı nedir?

Bediüzzaman'a göre "Kur'andır". Üstad, hakikat eskimez ancak tozlanır,
fikrinde. Hakikat mesleğinin özünde ise hakikatin üzerindeki tozlara say-
kal vurmak, parlatmaktır. İşte Unsuru'l Hakikat ile bu zamanın doğru tef-
sirinin Kur'an kaynaklı hakikat inşası ile mümkün olabileceği gösterilme-
ye çalışılıyor.

Bediüzzaman'ın fen ile din ilimlerinin mezci, kainat ile kitabın, hayat
ile şeriatın, medeniyet ile sünnetin mezci ile birlikte hakikatin görünür kı-
lınacağı bir mesleği "hakikat mesleği" olarak isimlendirdiğini biliyoruz. Bu-
nun ontolojik ve epistemolojik anlamları ile metodolojik yaklaşımların bağ-
lantılarını Unsuru'l Hakikat ile kurmak istediğini görüyoruz. Bu bağlamda
"mezc etmek" ile unsurların aralarında yüksek bir füzyon enerjisi sayesin-
de ortaya çıkacak hakikatlerin Kur'an dilinden karşılıklarını nasıl buluna-
cağına da birinci mukaddeme ile bir giriş yaptığını görüyoruz. Bununla il-
gili kısa örnekler kullanarak bir usûl terbiyesi verdiğini anlıyoruz. Bu halde,
Bediüzzaman'ın Kur'an diline yönelik anlatım teknikleri ile kainatta cari
olan İlâhî kanunlar olan fitratın işleyişleri arasında kurduğu birebir eşleş-
meleri ilimler olarak bir "her şeyin bilimi olan marifetullah" altında birleş-
tirmenin mümkün ve yapılabilir olduğu konusu ortaya çıkıyor.

Birinci ve ikinci mukaddeme:

Bununla ilgili olarak, Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının birinci makalesi
olan Unsuru'l Hakikat'in Mukaddeme bölümündeki birinci ve ikinci mu-
kaddemede şu sorular etrafında konu işlenebilir:

1. "Akıl asıl itibar ve nakil tevîl olunur" düzeyindeki bir aklın kâinatın cüz-
leri ile "İsbat-ı Sâni'-i Vâhid ve nübüvvet ve haşr-i cismanî ve adalettir"
dediği "Kur'anın makasid-ı esasiye ve anasır-ı asliye"si arasındaki mezci
nasıl gerçekleştireceği problemi
2. Aklın ürünü olan hikmetin kainattan sorduğu doğru soru olan ve fen-
nin aslını ve bütünü ifade eden her şeyin teorisinin temel sorusu: "Ey

kâinat!. Nereden ve kimin emriyle geliyorsunuz? Sultanınız kimdir? Delil ve hatibiniz kimdir? Ne edeceksiniz? Ve nereye gideceksiniz?” sorusuna “kat’i cevab verecek yalnız Kur’an’dır” iddiasının ispat yöntemi olarak Bediüzzaman’ın ortaya koyduğu “o meclis-i âlî-i Kur’anî’ye girmiş olan kâinatın her ferdi dört vazife ile muvazzaftır: Birincisi: İntizam ve ittifak ile Sultan-ı Ezel’in saltanatını ilân... İkincisi: Her biri birer fenn-i hakikînin mevzu ve müntehabı olduklarından İslâmiyet fûnun-u hakikiyenin zübdesi olduğunu izhar... Üçüncüsü: Her biri birer nev’in numunesi olduklarından hilkatte cari olan kavanin ve nevamis-i İlahiyyeye İslâmiyeti tatbik ve mutabık olduğunu isbat...” ile bütün bunlardan sonra: “Dördüncüsü: Her biri birer hakikatın numunesi olduklarından, efkârı hakaik cihetine tevcih ve teşvik ve tenbih etmektir” diyerek getirdiği teori, bilgi ve bilimdeki anlatı, gösteri ve ispat biçimleri ile birlikte kâinatın her bir ferdi dediği her bir şeyin yakaladığı anlamlara tutunarak bulduğu hakikatının aslında o şeyde numunesinin bulunduğunu görebilecek olması. Bu bağlamda, son dönem bilim camiasının da keşfine çalıştığı “bir şeyde her şey her şeyde bir şeyi görmek” yaklaşımlarına da tevcih, teşvik ve tenbih anlamında bakılabilecek olması...

3. Akıl oyunları ile hikmet arayışlarının farkına dikkat çeken Üstadın kitabın kainattan bahsine ise şu... “Kur’an-ı Mürşid, esalib-i Arab’a en muvafıkı ve tarîk-i istidlalin en müstakim ve en vâzihı ve en kısasını ihtiyar edecektir. Demek hissiyat-ı âmmeyi tefhim ve irşad için, bir derece ihtiram edecektir. Demek delil olan intizam-ı kâinatı öyle bir vecih ile zikredecek ki; onlarca maruf ve akıllarına me’nus ola... Yoksa delil, müddeadan daha hafî olmuş olur. Bu ise, tarîk-ı irşada ve meslek-i belâğata ve mezheb-i i’caza muhaliftir.” olarak belirlediği her şeyin hakikate delil ve nümune olması ile birlikte açık ve şeffaf olarak herkesçe görünür, bilinir ve anlaşılabilir olması. Bunu Kur’anın kâinatı okuması olarak gören Bediüzzaman’ın bu okuyuşun doğru anlamlar üzerinden ulaştığı mahsus hakikatleri vasıtasıyla olacağını aynı zamanda bir tefsir usulü olarak zikretmesi...
4. Mazide nazarî olan bir şey, müstakbelde bedihî olabilir. “... hilkat-i âlem, kanun-u tekâmüle tâbidir. İnsan ise; âlemin semerat ve eczasından olduğundan, onda dahi meylü’l-istikmalden bir meylü’t-terakki mevcuttur. Bu meyl ise telahuk-u efkârdan istimdad ile neşv ü nema bulur. Telahuk-u efkâr ise; tekemmül-ü mebadi ile inbisat eder. Tekemmül-ü mebadi ise; fûnun-u ekvanın tohumlarını sulb-ü hilkatten zamanın terbiyegerdesi bir zemine ilka’ ile telkîh eder. O tohumlar ise tedricî tecrübeler ile büyür ve neşv ü nema bulur.” Bütün bunlar olurken, ilimleri ikiye ayırmak gerekecektir. Bediüzzaman: “Birisinde telahuk-u efkâr tesir eder. Belki ona mütevakıftır. Nasıl ki maddiyatta büyük bir taşı kaldırmak için teavün lâzımdır. Kısm-ı diğerride esas itibariyle telahuk ve teavün tesirsizdir. Bin de, bir de birdir. Nasıl ki hariçte bir uçurum üzerinden atlamak veyahut bir dar yerden geçmekte küll ve küll-ü vâhid birdir.

*Mazide nazarî
olan bir şey,
müstakbelde
bedihî olabilir.
“... hilkat-i âlem,
kanun-u tekâmüle
tâbidir.*

“İsrailiyatın bir taifesi ve hikmet-i Yunaniyenin bir kısmı, daire-i İslâmiyet’e duhûl etmeleriyle, din süsüyle görünerek, efkârı ihtilale verdiler.”

Teavün faide vermez. Bu kıyasa binaen funununun bir kısmı, büyük taşın kaldırılması gibi teavüne muhtaçtır. Bunların ekseri, ulûm-u mad-diyededir. Diğer bir kısmı, ikinci misale benzer. Tekemmülü def’î, yahut def’î gibi olur. Bu ise, ağılebi maneviyat veya ulûm-u İlahiyededir. Lâkin eğer çendan telahuk-u efkâr bu kısm-ı sâninin mahiyetini tağyir ve teknil ve tezyid edemez ise de; bürhanların mesleklerine vuzuh ve zuhur ve kuvvet verir.” Buradaki sınıflandırmanın Kuranın tefsiri noktasındaki üslûp ve dil karşılıkları...

Üçüncü Mukaddeme:

Akıl ile nakil, fen ile din, hayat ile şeriat, felsefe ile hakikat, medeniyet ile sünnet gibi.. mezclerinin mümkün ve lâzım olduğunu bunların hakikatın unsurları arasında doğru birleşim ve füzyonlarla gerçekleşebileceğini göstermeye çalışan Bediüzzaman’ın Muhâkemâtı’nın, birinci makalesi olan Unsuru’l Hakikatteki Mukaddeme bölümünün üçüncü mukaddemesi ile buradaki birleşimlerin iki taraftan bazı şekillerde engellendiği iddiası ortaya konuyor. Şöyle ki:

“İsrailiyatın bir taifesi ve hikmet-i Yunaniyenin bir kısmı, daire-i İslâmiyet’e duhûl etmeleriyle, din süsüyle görünerek, efkârı ihtilale verdiler.”

Yunan idealizmi ile Hıristiyan ilâhiyatı Kur’an’ın hakikatlerine doğrudan bir etki gücüne sahip olamasa da, ayrıntılar ve açıklamalar içerisinde bir şekilde hakikatın çağdaş tanımlarının içerisine girebilmişlerdir. Sınırlı ve dar, somut bir anlam iken; soyut ve evrensel bir hakikatın hükmü ya da bütünü olarak yer bulabilmişlerdir. Buradaki süreci Bediüzzaman şöyle anlatıyor:

“O necib kavm-i Arab, zaman-ı cahiliyette bir ümmet-i ümmiye idi. Vaktâki içlerinden hak tecelli edip istidad-ı hissiyatları uyandı da meydana da yol açan din-i mübini gördüklerinden umum rağabat ve meyilleri, yalnız dinin marifetine inhisar eylediler. Fakat kâinata olan nazarları teşrihat-ı hikemiye nazarıyla değil, belki istitraden yalnız istidlal için idi. Onların o hassas zevk-i tabiielerine ilham eden, yalnız onların fitratlarına münasib olan geniş ve ulvî muhitleri; ve safi ve müstaid olan fitrat-ı asliyeleri talim ve terbiye eden yalnız Kur’an idi. Bundan sonra kavm-i Arab sair akvamı bel’ettiği gibi, milel-i sairenin malûmatları dahi Müslüman olmaya başladığından, muharrefe olan İsrailiyat ise Vehb, Kâ’b gibi ulema-i ehl-i kitabın İslâmiyetlerinin cihetiyle Arabların hazain-i hayalâtına bir mecra ve menfez bularak o efkâr-ı safiyeye karıştılar. Hem sonra da ihtiram dahi gördüler. Zira ulema-i ehl-i kitaptan İslâmiyet’e gelenler, İslâmiyet şerefiyle gayet celalet ve tekemmül ettiklerinden, malûmat-ı muzahrefe-i sâbıkaları makbule ve müselleme gibi oldular, reddedilmedi. Çünkü İslâmiyet’in usûlüne müsadim olmadığından, hikâyat gibi rivayet olunur iken, ehemmiyetsizliği için tenkidsiz dinlenirler idi. Fakat hayfâ! Sonra hak olarak kabul edildiler, çok şübeh ve şükûkata sebebiyet verdiler.” (Muhakemat)

Bediüzzaman bir noktada açıkça eski dinlerin Müslüman zihnini tahrip ettiğini söylüyor.

Arapların ilk yükselişi müthiş bir zihin devrimine işaret ediyor. Çünkü cahil bir topluluk birden ilim ve medeniyette üstad oluyor. Bunu tarihçiler özellikle bilim tarihçileri de ifade ediyor. Kimi de bunu diğer medeniyetlerle ilişkilerle bağdaştırıyor. Meselâ Fuad Sezgin'in araştırmalarında ilk dönem Arap-Hind medeniyeti deniyor; çünkü o dönemde Çin ve Hind gibi medeniyetlerle münasebetler kuruluyor. Bir anlamda onlardan ilim ve medeniyet bayrağı devralınıyor. Bediüzzaman bunu; "bir saat sohbet-i nebevî neticesi bir bedevî Çin ve Hind gibi medenî toplumlara üstad olabiliyordu", diye açıklıyor. Burada, ilişkide Müslüman zihninin kendini hem dışarıdan yalıtıp hem de istifade edebilmesinin imkânı bulunduğu anlaşılıyor. Aynı şeyin başka dinlerle ilişkilerde de mümkün olabileceği de anlaşılıyor. Çünkü, Bediüzzaman'a göre o dönemde hak ile bâtil apaçık ortada idi; karışma söz konusu olamazdı. Belki Medine dönemi buna örnek olabilir. Burada şu soru da akla gelebilir: Madem dinler bir silsileyi takip ediyor. Meselâ felsefe gibi bir öncekini yok sayarak ya da yok ederek ilerlemiyor. O halde, önceki dinin bir sonraki dine aktarılan ya da bağlantılı unsurları olamaz mı? Dinin, hükmün nesh edilmesi ne demektir? Hakiki İsevilğin İslâm'a tâbi ve dâhil olacak olması noktasında Bediüzzaman'ın öngörüsü nedir?

Bediüzzaman bir noktada açıkça eski dinlerin Müslüman zihnini tahrip ettiğini söylüyor. Çünkü eski dinden gelenler hükmün yerine geçiyor, tarif gibi bir durumdayken aslın rolünü alıyor.

Aynı şeyin Yunan felsefesinin zihin çalışma ve üretme biçimlerine zarar vermesi ile de gerçekleştiği görülüyor. Burada ölmüş Yunan dimağına yeniden hayat veren Müslüman zihni diğer tarafta oradaki sorunlu yapıya da dahil olmaya başladı. Burada metodolojik bir saplanma mı söz konusuydu? Yoksa, bağlantı bozuklukları giderilip, çürükler temizlenip devam etme niyeti yanlış mıydı? Usûl aslı esir mi aldı? Çünkü tertemiz, yepyeni bir zihin ve düşünme biçimi zaten müthiş bilim yapma deneyimleri üretiyordu.

"Hem de vaktâ hikmet-i Yunaniyeyi Müslüman etmek için Me'mun'un asrında tercüme olundu. Fakat pekçok esatir ve hurafatın menbandan çıkan o hikmet, bir derece müteaffine olduğundan safiye olan efkâr-ı Arabın içlerine tedahül ettiğinden, bir derece efkârları karıştırdığı gibi tahkikten taklide bir yol açtı." (Muhakemat)

Bundan sonra bir müddet ilim yükselmeye devam etti. Ancak sonra yaşlandı, durdu ve önlenemez bir geriye gidiş başladı. Bundan sonraki her müdahale aslında düşüşü hızlandırdı. Bediüzzaman'ın bin yıldır birikmiş sorunlardan bahsi bu bağlamda olmalı. Yoksa tarihi akışa bakıldığında bir takım yükseliş bölümleri de olmuştur. Ancak ilim ve medeniyet noktasında ilk dönemin aşılması mümkün olamadı. Bediüzzaman'a göre çare saha-be mesleğine dönüştür. Bunun imkânları neler olabilir?

"Hem de vaktâki şu İsrailiyat, Kitab ve Sünnet'in bazı îmaatlarına merci ve bazı mefahimlerine bir münasebetle me'haz olabilirler idi. Fakat âyât ve hadisin manaları değil. Belki faraza doğru olsalar idi, mâsadak ve efradından olmaları mümkün olduğundan; sût-i ihtiyarlarıyla başka bir me'hazi

Kur'an'ı tefsir edecek, yine Kur'an ve hadis-i sahihtir. Yoksa ahkâmı mensuh olduğu gibi, kısası dahi muharrefe olan İncil ve Tevrat değildir.

bulmayan veya atf-ı nazar etmeyen zahirperestler, bazı âyât ve ehadîsi o hikâyat-ı İsrailiyyeye tatbik ederek tefsir eylediler. Halbuki Kur'an'ı tefsir edecek, yine Kur'an ve hadis-i sahihtir. Yoksa ahkâmı mensuh olduğu gibi, kısası dahi muharrefe olan İncil ve Tevrat değildir. Evet mâsadak ile mana ayırıcıdır. Halbuki mâsadak olmaya mümkün olan şey, mana yerine ikame olundu. Çok da imkânât vukuata karıştırıldı.” (Muhakemat)

Bediüzzaman'ın ilmî hürriyet ortamını ısrarla vurgulamasının aslında tarihten gelen birikimin tıkadığı zihinlerin temizlenmeye olan ihtiyacının kaçınılmaz olmasından olmasın. Bu bir anlamda zihinlerin parlatılması, zihniyetlerin atılması olarak görülmeli değil mi? Yani, bir zihniyet değişimi değil, zihniyetlerin atılması. Yani bir anlamda yeni bir paradigma değil, toptan paradigmanın reddi olarak tanımlanabilir. Kur'an'ın tefsirinin yine Kur'an ve hadis olması vurgusu buna işaret ediyor olabilir mi? Peki, fen bilimlerinin buradaki fonksiyonu ne olabilir? Aynı şekilde yeni bir tarih yazımına bir ihtiyaç mı duyuluyor buradaki ifadelerden? Sair dinlerin tablileri ile ilişkilerin bu noktada yöntemi nasıl olmalıdır? Hıristiyanlığın tasaffi ederek İslâm'a tâbi olması zihinsel olarak nasıl bir süreci gerektirir? Hâkim ve tâbi olması dinlerin bağlantı yöntemi olabilir mi? Yani, bir sonrakinin öncekine hâkim ve kapsayıcı olması bir öncekinin sonrakine tâbi olma zorunluluğu... Bunun gelecekteki Batı medeniyetinin dönüşümü noktasındaki karşılıkları neler olabilir?

“Zira Kur'an-ı Mübin, ona mekalid-i inkıyadı teslim eden öyle akıl ve naklin tezkiyelerinden pek yüksek ve ganidir. Çünkü o, onları tezkiye etmezse; şehadetleri mesmu' olamaz. Evet Süreyya'yı serada değil, semada aramak gerektir. Kur'an'ın maânîsini de esdafında ara. Yoksa karmakarışık olan senin cebinden arama; zira bulamıyorsun. Bulsan da sikke-i belâgat olmadığından Kur'an kabul etmez.” (Muhakemat)

Bu anlamda ilim ve fennin, medeniyet ve insanîyetin geldiği noktada insanlığın cebinde biriktirdiği akıl ve tarihin getirdiği naklin Kur'an mânâlarını yakalayabilmesi mümkün değil. Onun için Kur'an soyut ve yüksek makamında kalmalı. Fen ve medeniyet istifade etmeli, anlam yüklemeli. Zihinlere, kalplere, vicdanlara hükmetmeli; zihinler, kalpler ve vicdanlar ona sahip olmamalı, sınırlanamalı...

Aynı şey hadisler için de geçerli olduğu anlaşılıyor:

“Hadis, maden-i hayat ve mülhim-i hakikattır.” (Muhakemat)

Bu noktada hadisin manasını da Kur'an'da ve Peygamberimizin hayatında aramak gerekecektir. Çünkü Onun hayatı Kur'an'dır. Bu noktada tarih metodoloji olarak siyer dili de bir başka biçime evrilmesi gerekecektir. Bediüzzaman'ın Mucizat-ı Ahmediye risalesi bunun için bir örneklik teşkil edebilir.

Bunlardan Bediüzzaman'ın somut teklifi ortaya çıkıyor:

“Bu mukaddmeden maksadım, efkâr-ı umumiye bir tefsir-i Kur'an is-ti-yor. Evet her zamanın bir hükmü var. Zaman dahi bir müfessirdir. Ahval

ve vukuat ise, bir keşşaftır. Efkâr-ı âmmeye hocalık edecek yine efkâr-ı âmme-i ilmiyedir. Bu sırta binaen ve istinaden isterim ki: Müfessir-i azîm olan zamanın taht-ı riyasetinde, her biri bir fende mütehasıs muhakkikîn-ı ulemadan müntehab bir meclis-i meb'usan-ı ilmiye teşkili ile meşveret ile bir tefsiri te'lif etmekle, sair tefasirdeki münkasım olan mehasin ve kemalâtı mühezzebe ve müzehhebe olarak cen' etmelidirler. Evet meşrutiyettir, her şeyde meşveret hükümfermadır. Efkâr-ı umumiye dahi didebandır. İcma-ı ümmetin hücciyeti, buna hüccettir.” (Muhakemat)

Dördüncü Mukaddeme:

Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının dördüncü mukaddemesinde ele alınan bir sorun, üçüncü mukaddemesinin ele alındığı, İsrailiyyat'ın belki de önemli bir kısmını teşkil eden hikâyat nevinden temsillerdir. Bunların içinden çıkan kahramanlar, Bediüzzaman'a göre hayâlin elinde fazlaca gezinince birer ucûbeye dönüşebiliyorlar. Kahramanlar çağı denilen dönemler geçince, nedense, onların kalıntıları arasından hurafeler çağı geliyor. Arkeolojik bir alt zemin üzerine inşa edilip, mitlerle donatılan bir tarih yazımı, modern çağın da özelliklerinden biri olsa gerektir. Bediüzzaman'ın bin yıldır hurâfelere mahkum kalmış, skolastik bataklığına saplanmış ya da modern mitlere karşı zayıf düşmüş bir kısım zihinleri temizleme telaşı hakikatin yerleşmeden önce temiz bir mekân zorunluluğundan ileri gelse gerektir.

Jean-Paul Demoule arkeolojik keşiflerin verdiği üç dersi şöyle özetliyor: “1) zamanda eskiye çıkıldıkça, daha az biliriz; 2) kazdığımız zaman buluruz; 3) gerçeklik daima tahayyül edebildiğimizden karmaşıktır.” Şüphesiz mitoloji geçmişi defalarca ve değişik yollardan şimdije taşıma çabasındadır. Peki “Sonrakiler kim olacak?” sorusu Demoule'un dediği gibi “Geçmişten söz etmek, gelecekte söz etmekten daha kolay” denilerek geçiştirilecektir.

Mitlerin ve mitolojilerin tarih yazımında ve insan zihninin inşasındaki rolünü geçen yüzyılın başında kurulmaya çalışılan ideolojilerde açıkça görülmektedir. İdeolojilerin belki de en öncelikli bir özelliği mitlere ve mitolojilere mahkûm zihinler inşa etmesidir. Bunun için tek gözlü devî öldürmeye giden savaşı ya devin hizmetkarına dönüşüyor ya da niçin gittiğini unutuyor. Mitler ve mitolojiler uyuşturuyor ve uyutuyor; uyandırdığında ise unutmış oluyor. Ancak dev Onu biliyor, unutmuyor ve affetmiyor. Kullanıyor ve atıyor. Hem de hiç acımıyor. Bediüzzaman'ın asrın dehşeti dediği bir gaddar ruh hakikati örtüyor, yollarını kesiyor.

Ernst Kantorowicz'te göre iş mitlerin doğru ile karşılaşmasına geldiğinde ise : “Gizemcilik mitin ve kurgunun ılık alacakaranlığından alınıp olgunun ve aklın soğuk ışığına maruz bırakıldığında albenisinin çoğunu kaybeder”. Bediüzzaman da buna işaret ediyor: “Bir dane sıdk, yakar milyonla yalanı. Bir dane-i hakikat, yıkar kasr-ı hayali. Sıdk büyük esastır, bir cevher-i ziyalı.” (Sözler)

Beşinci Mukaddeme

Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının “Bu mukaddemeye dahi dikkat et. Bir hurdebîn ile bak” diyerek uyardığı beşinci mukaddemesidir.

*Bediüzzaman'a
göre hayâlin
elinde fazlaca
gezinince
birer ucûbeye
dönüşebiliyorlar.
Kahramanlar çağı
denilen dönemler
geçince, nedense,
onların kalıntıları
arasından
hurafeler çağı
geliyor.*

“Mana-yı hakikinin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, makasid-ı şeriatın muvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerredir.”

Cehaletin iktidarında her şeyi bilmenin konforunu yaşayan bir gürüha karşı ilmin ışığı nasıl yakılabilir? Çünkü mecaz süslü, hakikat sade; mecaz teşhirci, hakikat derinlikli. “Kral çıplak!” ile Batı “hiç bir şey gizli kalmasın!” diyerek gözünü açtı, sonra hakikatin ciddi ve ekşi yüzüne arkasını dönüp heveslerin renkli ve ışıltılı dünyasına itibar etti. Bediüzzaman’ın “romanvari nazar” diyerek eleştirdiği ayrıntıcı bakış Doğu’da hakikatin mecaza teslimiyetini hikâyat nevinden masal ve menkıbelerle başka tür bir bağımlılığa teslim etti.

Bediüzzaman’ın hakikat-mecaz ilişkisini doğru kurabilmeyi başta hakikatle, ifadesi arasındaki geçişin şeffaflaşmasında gördüğü anlaşılıyor. Yani, hakikat o kadar açık ve kesindir ki, başka bir kurguya gerek yoktur. Olsa da çabuk söndürülüp yola devam etmelidir. Her hakikat kendi ahengi rûhanisi ile zaten yol boyunca perestiş edenleriyle cilvegâr olacaktır. Başka neşe ve zevke ihtiyaç bırakmaz. Hakikat o kadar geniştir ki, kurgucu dilin süslerine yer kalmaz.

“Mana-yı hakikinin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, makasid-ı şeriatın muvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerredir.” Öyleyse, teoriniz estetik olmalı. Bu estetik, dijital değil doğal olmalı. Yani, kültür değil fitrat. Dayatma değil öz. Çokluk değil nitelik. Bediüzzaman’a göre estetik, felsefenin tanıttığı bir zorunluluk olarak değil; soyut güzellik, şeriatın şeyler arasında inşa ettiği ilişkilerden ibaret olan kainatın dengesidir. Bediüzzaman Batıyı “hüsn-ü mücerredini tanımaz” diyerek eleştiriyor. Her şey bu denge üzerinden tanımlanmalıdır. Aksi halde teoriniz ne kadar estetik olsa da hakikat olmayınca bir işe yaramaz. Fiil sözü tasdik etmeli. Pratik teoriyi göstermeli. Bediüzzaman’ın hakikati asıl ve bâki; mecazı şeffaf ve geçici olarak tanımladığı düzen kainatta ve kitapta karşılıklılık esasına göre tesis edilen ve yazılan fitrattır, şeriattır. Bediüzzaman’a göre fen ve din ilimleri bu bağı kurmalıdırlar. Bunun da öncesinde kainatta ve kitapta hurâfat ve hikâyattan münezzeh bir akıl ve nakil dili geliştirilmelidir.

Doğu geleneğinde “Hakikatlerin yoluna mecazlarla girilir” denmiştir. Diğer taraftan Blaise Cendrars, Henry Miller’a bir mektubunda demiş ki, “yalan, başka bir hakikattir.” Yani, Batı düşüncesi mecazı da bilmez, yalan der. Ya da yalana mecaz der. Kuantum kuramının atom yapısının belirlenmesinde önemli katkıları olan Niels Bohr “İş atomlara geldiğinde, dil yalnızca şiirlerdeki gibi kullanılabilir. Şiirlerin de, görüntüler yaratırken gerçekleri ifade ettiği düşünülmez” diyordu. Batının metaforu böyledir.

Hakikat birdir ancak indikçe parçalanır ve çoğalır. Her birinin farklı elbiseleri bulunur. Her biri işe yarar. Bu tenzil hakikati kâinatın tümünü kaplamıştır. Kâinat da başlangıçta bir noktaydı. Hz. Ali’nin dediği gibi, ilim de öyledir. Cehlin ilmi çoğaltması, ki bilim buna “şişirme” diyor, hakikatin yerine kullanılması iledir. Hakikat-i Muhammedinin nuru ile yer ve gök yapışık iken ayrıldı, ışık, hava, su şekillerine geçti. Semavi olanla arzî olan ayrıldı. Aralara alem-i misal denilen görüntüler kondu. Nûrdan ışık, ışıktan yıldızlar, yıldızlardan madenler hasıl oldu. Hidrojenden helyuma,

helyumdan oksijen, karbon, azota derken hava, ardından aşk-ı kimyevi hasil olmasıyla (aşk-ı kimyevi mecazın hakikate olan aşkıdır ki) nihayeti altına dönüşmekti. Tenzilin nihayeti kesifleşerek yerde ağır metaller olarak toprakta birleşti. Süreci tersten alırsak; toprak, su, hava, ışık yükselerek hakikatin delilleri olarak saflaşmaya gidiyor. Sonra bunların dolaşmasına izin veriliyor. İnsan için de öyledir. Dünya semasına inince geriden bir yükselişle aşk-ı bekâ âdemoğlunu cennete götürecektir.

Bediüzzaman, imanî hakikatleri ispat ederken “eşya var, görüyorsun” diye başlıyor. Yani, hakikat sadece nihayete mahsus değil, başlangıçta ve sonda; ve bunların arasında her yerdedir. Çünkü he rşey O’ndandır (cc).

“Terennümat-ı hava, naarat-ı ra’diye, nağamat-ı emvac, birer zikr-i azamet. Yağmurun hezecatı, kuşların seceatı birer tesbih-i rahmet, hakikata bir mecaz.” (Kastamonu Lahikası)

Bediüzzaman anlatımdaki değişim ihtiyacını bizzat dilin kendi içindeki dinamizmi ile bağlıyor. “Buna şahid istersen lügatın teceddüd ve tagayyüratının ve iştirak ve teradüfün sırlarına müracaat et. İyi kulak versen işiteceksin ki: Selefin zevklerine giden çok kelimatı veya hikâyatı veya hayalâtı veya maânî, ihtiyar ve zînetsiz olduklarından halefin heves-i şebabanelerine tevafuk etmediklerinden meyl-i teceddüde ve fikr-i icada ve cür’et-i tağyire sebep olmuşlardır. Bu kaide lügatta olduğu gibi, hayalât ve maânî ve hikâyatta dahi cereyan eder” diyor. Dilin yenilenmesi ile dile ait anlatımların da yenilenmesi gerekir. Bediüzzaman’ın “beyanın felsefesi” dediği mantık ile dilin zenginliğinin kontrollü yenilenmesi; zenginleşirken gelişmesi ve güçlenmesi. Vesaire..

Altıncı Mukaddeme:

Bediüzzaman’a göre en büyük müfessir zamandır. Zaman da sürekli değişen anlar, mekânlar, insanlar ve olaylardan ibarettir. O halde, tefsirler de değişir. Ancak hakikat birdir, tegayyür etmez. Zamanı doğru okumakla, o zamana ait doğruları hakikatle ilişkili bir estetige uygun dili de üretebiliyor. Zaman nasıl ardıl bir düzende yani müterakim sonuçların takibinden sıralı-sonsuz olarak uzanıyorsa; bunun karşılığında uzay-zamana yansıyan hakikatin parçaları da âlem-i misâl pencerelerinde akıyor. Sonsuz bir nehirde her bir kabarcık güneşin farklı tecellilerini sıralı-sonlu olarak gösteriyorsa; aynı zamanda pek çok böyle tecelli de gösterilebiliyor. Nasıl her akış bir yenileşme gereğini üretiyorsa diğer taraftan bu güneşin yani hakikatin devamlılığını gösteriyor. Kayyum olan ise Allah’tır. Bütün kurgular, uzay-zaman akışı da dahil sadece O’na aittir. İnsan ise, Bediüzzaman’ın tekrarladığı gibi “ibnüzzaman”dır; zamanın çocuğudur.

Şimdinin çocukları modern zamanlara aittir. Modern bilim ihtisaslaşmayı esas aldı. *Bediüzzaman “yeni fenler” ya da “yeni hikmet” diyerek modern bilim yapma biçimlerine katılıyor mu? Ancak günümüzde bilimin teorisinden ziyade pratiğin öne çıkmasıyla meselâ tıpla mühendislik gibi ayrılmaz; ya da neredeyse bütün fenni içine alacak kadar büyüyen teorik fizik gibi.. yeniden*

Selefin zevklerine giden çok kelimatı veya hikâyatı veya hayalâtı veya maânî, ihtiyar ve zînetsiz olduklarından halefin heves-i şebabanelerine tevafuk etmediklerinden meyl-i teceddüde ve fikr-i icada ve cür’et-i tağyire sebep olmuşlardır.

Bediüzzaman'a
göre hakikat
sadedir,
nettir, açıktır.
Anlaşılması kolay
ve her şeyin yeri
bellidir. İfadesi de
kolaydır.

fenlerin birleşmesine doğru gittiği düşünüldüğünde bir fende çok ileri gitmenin değeri nedir? Bir de, Bediüzzaman'ın fen ve din ilimlerinin birlikte çalışmasını yeni gelinen "bilimlerin birlikteliği" fikri gibi de anlamak mümkün müdür? Yoksa, fenler din ilimlerine sadece ikincil bir katkı unsuru olarak mı görülmeli? Bunun için, ilimlerin Marifetullah ve medeniyet bağlamları ayrı ayrı mı düşünülmeli? Özellikle teorik fizikçilerin (belki de tabiat fikriyle) her şeyin tek bir bilimle açıklanacağı görüşü Bediüzzaman'ın tefsir konusunda söylediği farklı ilimdekilerin bir meşveret sistemi ile heyet oluşturarak kuracakları yapıyı da karşılayabilir mi? Yani, bütün ilimler marifetullah ilminde birleşebilir mi?

"Ey ifrat ve tefrit sahipleri!.. Tefsir ve şariat başkadır, tefsir ve şariat ta te'lif olunan kitab yine başkadır. Zira kitab daha geniştir. O dükkânda cevherden başka kıymetsiz şeyler dahi bulunur. Eğer bunu fehmedebildin; hayse beyseden kurtulacaksın. Dikkat et, nasıl ki bir evin levazım-ı müte-nevviyası yalnız bir san'atkârdan alınmaz, belki her bir hâcette o san'atta mü-tehassıs olana müracaat olmak gerektir. Öyle de saadet-saray-ı kemalâtta o kanuna tatbik-i hareket etmek gerektir. Acaba görülmüyor mu ki; birinin saati kırılrsa terziye saatimi dik dese; yuhadan başka cevap var mıdır?" (Muhakemat)

Yedinci Mukaddeme

Her devrin bir tarihi vardır. Bir de hikayesi vardır. Meselâ Avrupa'nın bir tarihi vardır. Bir de Avrupa'nın hikayesi vardır. Amerikan yüzyılında, tarihi ile birlikte belki de daha çok Amerikan hikâyesi/romanı gelişmiştir. O halde, bir tarihin yerleşmesi için onun hikayesi yazılması gerektiği düşünülecektir. *Bizde de, İslâm tarihi, bir bilim olarak tarihi anlattığı gibi, bir de yüzyılların getirdiği hikâyeleri vardır. Bu durumda, doğrular ile mübalağalar nasıl ayrılabilir? Hayal ile hakikati ayıracak âlimler daha sonraki devirlerde aynı dirayeti gösteremediklerinden mi buradaki ayrım zorlaşmaya başlamıştır? Tarihselcilik ile menkıbecilik arasında nasıl ilişki vardır; ya da var mıdır? Bediüzzaman'ın asr-ı saadette hak ile bâtil ayrımının kesinliğine karşın günümüzdeki karışıklığına vurgu yapması burada "hâk ile bâtili" ayıracak çalışmaların yetersizliği ya da etkisizliğine mi değiniyor? Ya da problem Müslümanların ahlâk ve medeniyette geri kalmalarından mıdır? İlmin gücünü, özellikle dini ilimlerin etkileyici gücünün azalması nasıl açıklanabilir? Bediüzzaman'ın daha önceki mukaddemelerde ifade ettiği "mantığın mizanıyla tartılmış tevarih-i sahiba" ve "akıl asıldır, nakil tevîl olunur" vurgularıyla birlikte düşünüldüğünde meselenin çözümünü nasıl formüle edilebilir?*

Bediüzzaman'a göre hakikat sadedir, nettir, açıktır. Anlaşılması kolay ve her şeyin yeri bellidir. İfadesi de kolaydır. Ancak işi karmaşık yapan mübalağadır. Mübalağa ile hakikatle hayal birlikte anlatılmaya başlanır. Kompleksite benzeri reel ile imajineri ayrı uzaylar iken bir şeyin ifadesinde kesinlik algısını yükseltmek maksadıyla vurguyu arttırmak için kullanılır; sonuçta ifadeyi çatallaştırır.

Sözlü kültürün bir sonucu olsa da, yazılı kültüre aktarımında ve bir de yazılı kayıtların aktarılmasında da görülür. Meselâ; mitolojiler pek çok farklı kayıta farklı hikayelerle genişletilir.

İslâm'ın ilk dönemlerinde ayrı hikâyeleri yoktu. Çünkü her şey vahiy ile belirleniyordu. Dolayısıyla fazlaca aktarım ve farklı yazımlar da yoktu. Ancak medeniyetler kurulduğunda, bilimler geliştiğinde, felsefe ile tanışıldığına kaçınılmaz olarak bu durumlar yaşanmaya başladı. *Şimdi, bunca zaman sonra Bediüzzaman en başa, baştaki sâfiyete dönülmesini teklif ediyor. Bu doğru ancak mümkün mü? Şartlar buna müsaade eder mi? Çıplak hakikati nasıl tekrar ortaya çıkarabiliriz; mümkün değilse, Bediüzzaman'ın teklifi ne şekilde gerçekleşebilir?*

Bediüzzaman beşinci mukaddemede “Mana-yı hakikînin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, makasîd-ı şeriatın muvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerreddir. Mecazın cevazı ise, belâgatın şeraiti tahtında olmak gerektir.” demişti. Burada da:

“Şeriatın herbir hükmünde Şâri'nin bir sikke-i itibarı vardır. O sikkeyi okumak lâzımdır. Sikkenin kıymetinden başka o hüküm her şeyden müstağnidir. Hem de lafz-perdazane ve mübalağa-cûyane ve ifratperveranelerin tezyin ve tasarruflarından bin derece müstağnidir. Dikkat olunsun ki, böyle mücazifler nasihat ettikleri vakitte nazar-ı hakikatte ne derece çirkin oluyorlar.” diyerek hakikatin “mana-i hakikîsinden”, “şeriatın her bir hükmüne vurulan sikkeye” ifadesi belâgatla mümkün ve mantıkla müşeyyed bir anlam dizimini şart koşuyor.

Bediüzzaman'ın hayali hakikate karıştırmak dediği mübalağa kurgucu anlatıları öne alıyor. Üstad'ın örnek gösterdiği şakk-ı kamer mucizesi Şâri'nin adetini terk edip şeriatını bir imkân dahiline mümkün kılmasından ibarettir. Yani, mucize, açıklanamayacak bir şey değildir. Ancak, hakikate hayali karıştırarak imkân dairesinin dışında bir şey istemek gibi bir çirkinliğe sebep olacaktır. Bediüzzaman'ın imkânsızlığı istemeyi insanın kendine yaptığı en büyük kötülük olarak gördüğünü biliyoruz. Nitekim Münazarat eserinde,

“Nasıl iyilikten fenalık gelir? sorusuna, “Muhali taleb etmek, kendine fenalık etmektir...” diyor.

Evrensel sonuçları anlık verilerle nasıl yorumlayabiliriz? Kanun, tabiat gibi kavramların Yunan felsefesi çıkışlı olduğu düşünüldüğünde bunların yerine kullanıldığı Adetullah ve Sünnetullah kavramları nasıl tekrar yerleştirilebilir? Bediüzzaman'ın kanun yerine âdet, tabiat yerine fitratı yerleştirdiği görülüyor. Yine meselâ estetik yerine hüsn-ü mücerred, doğallık yerine hüsn-ü münezzeb ya da etik yerine âhlak-ı İslâmiyet ya da fazilet kavramlarını yerleştirdiği düşünüldüğünde buradan nasıl bir sistem ya da meslek/meşrep ortaya çıkabilir?

Her sistemin teorileri vardır. Teorilerin pek çok iddiaları vardır. Her iddia da ispata açıktır. İspat ise bir süreçtir. Bu süreçte doğru ilişkileri ve bunların doğru dilini üretmek zarureti vardır. Bir de hükümler vardır. Bu

“Mana-yı hakikînin bir sikkesi olmak gerektir. O sikkeyi teşhis eden, makasîd-ı şeriatın muvazenesinden hasıl olan hüsn-ü mücerreddir. Mecazın cevazı ise, belâgatın şeraiti tahtında olmak gerektir.”

Sait Halim Paşa, Doğu milletlerinin geri kalmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak düşünce biçimini göstermiş, "zihnimiz eşyaya yansıyor, eşya zihnimize yansımıyor".

hükümler ispat başında, içinde ve sonrasında işaret taşları yerindedir. Hüküm kurmak, ki muhâkeme hakikatın unsurları arasındaki doğru ilişkileri kurabilmekle elde edilen bir sonuçtur.

Diğer taraftan hüküm soyut, uygulamalar somuttur. Aklın muhâkeme gücü ve yeteneği hem sistem kurmak hem de sistem çözmek ve çözümlemek için kullanılabilir.

Bertrand Russell:

"Matematik ve mantık, tarihin penceresinden baktığımızda, birbirinden tamamen ayrı disiplinler olmuştur. Matematik bilimle, mantık ise Yunanca ile bağdaştırılmıştır. Ama son zamanlarda her ikisi de gelişmiştir; mantık daha matematikselleşmiş ve matematik ise daha mantıksal bir hal almıştır" diyor. Russell: "sonuçta, ikisi arasına bir çizgi çekmek artık tamamen imkansız hale gelmiştir; hatta ikisi bir olmuştur. Birbirlerinden ancak bir erkeğin gençliği ve yetişkinliği kadar farklıdır. Mantık matematiğin gençliği, matematik ise mantığın gelişmiş halidir" diyerek çağdaş durumun bu birleşme ile belirsizlikleri aşabileceğini öngörüyor mu olsa gerektir?.

Kayıp İslâm Tarihi adlı eserinde Fıras Alkhateeb şu ifadeyi kullanır: Müslümanların Altın Çağ'da matematiğe yaptığı katkılar ancak muazzam olarak tarif edilebilir.

Bediüzzaman da akıl diyor. Sistemleri kurmak, çözmek ve çözümlemek aklın işidir. Aklın dışında aletleri kullanmak bir süre sonra onları eskitir. Yorgun bir hissiyât ümitsizliğin kollarına bırakılmıştır. James Baldwin kitabında Benjamin Franklin'in şu sözünü aktarır: "Sürekli atılmak taşları yıpratır." Bizde de şeytan taşlamaktan tavaf etmeye fırsat bulamayan bir nesil sürekliliğinden bahsedilir. O halde çare Bediüzzaman için ümitvâr olmak; bunun da imkânı geçmiş ile gelecek arasındaki bağlantı uçlarını birleştirebilmek.

Sait Halim Paşa, Doğu milletlerinin geri kalmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak düşünce biçimini göstermiş, "zihnimiz eşyaya yansıyor, eşya zihnimize yansımıyor".

Artık veri işleme, sayılar, çokluklar arası ilişkiler veya sanal değerlerin birbirleriyle etkileşimi, interneti, ya da işler arası sistemler, networkler önem kazanıyor. Klasik mantık artık daha çok yerini matematiksel düşünceye bırakıyor. Bediüzzaman'ın avamın akli gözündedir, sözü artık sistematik bir küresel işleve adını verebilecek duruma geldi. O halde artık polemik şeklinde bir tartışma ya da menkıbe ve şahsı büyüterek büyülemek usulleri etkisiz kalmıştır. Dolayısıyla bunlar üzerinden yapılan üretimler de anlamsız olarak değerlendirilir.

Sekizinci Mukaddeme

"İnsan tekâmülünün, güzellik sevgisinden öteye gelişebileceği hiç bir şey yoktur." (İbn Arabî)

Her güzellik peşinde olan İslâm'ın bir tarafından mutlaka tutmuş demektir. Bu tarihte de böyledir. O halde bunun küllî bir şekilde görünümü de

mümkün ve vâki olmalıdır. Güzelin görünmek gibi bir özelliği vardır. Her güzel bir şekilde kendini gösterebilmek şanındandır. Çirkinlik için ise kaybolmak veya gizlenmek, geriye atılmak güzel ise öne çıkarılmak, açığa çıkmak ve görünür olmak kaçınılmaz bir durumdur. Bu anlamıyla da güzellik ve letafet asıl, çirkinlik ve kabalık geçicidir. Güzellik varlık, çirkinlik yokluktur. Gazali de buna işaret ederek, “ihtimaller içinde en güzeli vâki olandır” demiştir. Bediüzzaman buna kainattaki bir kanun-u sabittir, diyor. Her şer’i hüküm güzelliğin unsurları ile mücehhez olduğundan görünür olmak, ortaya çıkmak ve açıkta durmak vasfını mutlaka gösterecektir. Bediüzzaman buradan yola çıkarak, İslâm’ın hükümfermâ olacağı sonucuna varıyor. Yani, güzeli arayan ve yararlı olanın peşinde koşan insanın İslamiyet’le buluşmaması mümkün değildir. O halde, bütün güzellikler ve güzeli arayanlar en azından güzellikle buluştukları zaman ve durumlarda İslâmiyet’le keşmişlerdir. Bunun bütün bir bilince dönüşmesi ise işin daha başka yönlerden geliştirilebilmesine bağlıdır. Bediüzzaman’ın Unsuru’l Hakikat olarak incelemeye çalıştığı unsurların keşfi ile güzeli aramak ve güzele ve yararlı olana olan bu yolculuk İslâmiyet’ten ayrı olması imkânsızdır.

“Ve keza, bir hüsün sahibinin isteği olmasa ve bir âyîne bulunmasa ve tarif edici bir şahıs tavassut etmezse, onun hüsnünün görünmesi, gösterilmesi mümkün değildir. Bu da ancak resuller vasıtasıyla olur. Çünkü resul, ubudiyetiyle Hâlıkın hüsnüne âyinedir; risâleti cihetiyle de halka izhar ve ilân eder” (Mesnevî-i Nuriye)

Victor Hugo’nun “Mahomet” mersiyesindeki içerik, detaylar ve anlatılan öykü Hugo’nun Müslümanlığının konuşulur hale gelmesine en büyük etkendir.

Ben, kutsal savaşların mütevazı meydanıym
Bazen bir efendi bazen de bir köle gibiyim
Kelamım, tıpkı çöldeki kum ve kuyular gibidir
Bir sözüm korkutuyorsa, bir diğeri müjdecidir;

İslam, Arap kavmi için karanlıktan aydınlığa doğuştur. Arabistan onun sayesinde ilk defa canlılık kazanmıştır. Dünya yaratıldığından beri çöllerde başıboş dolaşan, kimsenin tanımadığı, çobanlıkla uğraşan zavallı bir kavim, inanılır bir sözle birlikte gökten gönderilen bir peygamber - kahramana kavuşuyor. Kimsenin tanımadığı kavim, bütün dünyaya ün salıyor, dünya çapında büyüyor ve Arabistan bir yandan Granada’ya, öte yandan Delhi’ye kadar uzanıyor. Çevresine cesaret, ihtişam ve deha ışıkları saçarak yüzyıllar boyu dünyanın büyük bir kesimi üzerinde bir güneş gibi parılıyordu. Çünkü inanç, büyük, hayat veren bir şeydir. Bir kavim, inanç sahibi olursa verimli, yüceltici bir tarihe kavuşur. Bu Araplar, bu Hz. Muhammed denen insan ve o bir tek asır; değersiz, kara bir kum yığınının ibaret görünen bir ülkeye düşen bir kıvılcımdan, bir tek kıvılcımdan başka ne olabilir bu? Ama hayır! Bu kum yığınının gerçekte bir barut yığını olduğu anlaşılmıştır. Delhi’den ta Granada’ya kadar gökleri tutuşturan bir patlayıcı madde yığını!”

*Victor Hugo’nun
“Mahomet”
mersiyesindeki
içerik, detaylar
ve anlatılan
öykü Hugo’nun
Müslümanlığının
konuşulur hale
gelmesine en
büyük etkendir.*

“...Büyük Adam,
daima gökten
inen bir şimşektir.
Bütün insanlar
onu yakılmaya
hazır şeyler gibi
bekler ve o gelince
de hep birden
tutuşmuşlardır.”

“Daha önce de söylemiştim: Büyük Adam, daima gökten inen bir şimşektir. Bütün insanlar onu yakılmaya hazır şeyler gibi bekler ve o gelince de hep birden tutuşmuşlardır.” (Kahramanlar, Thomas Carlyle, Beyaz Balina, 2000)

Bir nokta da şurada belirleniyor. Dünya bir cennet ya da cehennem değildir. Kesin sonuç yeri için ahireti beklemek gerekecektir. Dünyada güzelliğin ve iyiliğin tasviri yapılabilecektir. Zaten din bunu mümkün kılar. Ancak tamamen elde edebilmek, elde tutabilmek için ahireti beklemek gerekir. Belki gerçek istikbal ahirettir. Yani hakikatlerin tahakkuk edeceği adres ahiret âlemleri olarak görünüyor. İspat ahirette tamamlanacaktır. O halde, tarihi okurken de hakikatin birer örnekleme olarak bakmak, bütüncül yansımayı ahirette aramak gerekecektir. Bediüzzaman “ahiret âlemlerinde tekmil ve tasdik edilecektir” gibi bir sonuca vardığı düşünüldüğünde dünya için her istikbal ahireti karşılıyor olsa gerektir. Dünyadaki istikballer ahiretteki istikbalin bir örnek ve gölgesi olacağını kabul etmek gerekecektir. Bu tarih ve gelecek okuması ümitsizlikleri de yenecek bir enerjiyi inananlara verecektir muhakkak. O halde, Bediüzzaman’ın istikbal tanımına bakmak gerekir. Nedir istikbal?

“Evet istikbal bu davaların bir kısmını tasfiye edecektir. Fakat tamam tasfiyesi ise ahirette görülecektir. Şöyle: Eşhastan kat’-ı nazar, nev’î ve umumî hüsn ve hakkın meydan-ı galebesi istikbaldir. Biz ölsek, milletimiz bâkidir. Kırk sene ile razı değiliz. En ekall bin sene galebeyi isteriz. Lâkin hem şahsî, hem umumî, hem cüz’î, hem küllî olan hüsn, hak ve hayır ve kemalin meydan-ı galebesi ve mahkeme-i kübrası; ve beşeri, sair ihvanı olan kâinat-ı muntazama gibi tanzim ve istidadıyla mütenasib tecziye ve mükâfat veren, yalnız dâr-ı ahirettir. Zira onda hak ve adalet-i mahza tecelli edecektir. Evet bu dar dünya, beşerin cevherinde mündemiç olan istidadat-ı gayr-ı mahdude ve ebed için mahluk olan müyulata ve arzularının sümbül lenmesine müsaide değildir. Beslemek ve terbiye için başka âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri büyüktür, mahiyeti âliyedir, cinayeti dahi azîmdir. İntizamı da mühimdir, sair kâinata benzemez; intizamsız olamaz. Evet ebede namzed olan büyüktür; mühmel kalamaz, abes olamaz. Fena-i mutlak ile mahkûm olamaz. Adem-i sırfa kaçamaz. Cehennem ağzını, Cennet dahi âğuş-u nazendaranesini açıp bekliyorlar.” (Muhakemat)

Müslüman’ın asıl gayesi ahiret yurduna, asıl vatanına dönebilmektir. Bunun için bütün huzursuzluklar, acılar, beğenmemeler, kavgalar, isyanlar.. İnsanın ağlamasını kesecek ilaç sadece ahiret yurdundadır. Kaf dağının ardında, kaf dağlarının arkalarında hep ahiret yurdunu aramak vardır. Bütün hataların da başı belki budur. Medeniyet faraziyeleri aslında cennet özleminin ifadeleridir. Bugün modern fen bunun için kendi içinden bir çözüm bulabileceğini düşünüyor. Çok da çalışıyor. İnsanları sonsuz bir akışın mahkûmu yaparak en azından bir akışın bir şekilde içinde olmakla yetinmesine vurgu yapıyor. Bunun için makineler bir yardımcı olabilir. Makineler geleceğin devamını mümkün kılabilir. Hatta makineler yeni bir tür

olarak da varlık alemine dahil olabilir. O zaman insan da bir alt türü ya da bu türün öncülü olarak bir anlamda neslini devam ettirebilir. Gerçeküstü demek, sonsuz olasılıklar demektir. Buradan gerçek uzaya iz düşümü olarak sınırsız sayıda boyutlar, âlemler demektir. Herşey sonsuz olasılıklar içindeyse her şeyin olması da muhtemeldir ki, mutlaka her birinin görülebileceği bir boyutlu, uzayı ortaya çıkacak demektir. O halde, kaybederek ilerleyen bir sonsuz rastgelelik çamurunda varlık ilerlemektedir. O halde, sistemler neden vardır? İnsanlığın sistemi olan yani insanlığın bilimi ya da fenni olan medeniyet neden vardır? Batıda bir zaman ortaya çıkan tarihin sonu ya da medeniyetler çatışması tamamen insan selinin bir rastgelelik üzerinde aktığı düşüncesinin ürünü olmuştur. İşte tam bu noktada Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının dokuzuncu mukaddemesi yukarıdaki ifadesi ile İslâm'ın aydınlık zihin alanını medeniyet tezlerinin önüne koymuş oluyor.

Elbette bütün gelecekler yakındır. Gelecek tasavvurları daha yakın dönem için de tefsir edilebilir ki, örneğin Bediüzzaman'ın İsaratul-İcaz sonundaki yaptığı alıntılar bunu gösteriyor. Bunun ileriki zamanlar için olan öngörülleri ise insanların zihinlerine açıktır. Değişik şekillerde yorumlanabilir. Bunun en uzun aralığı bin yıldır Bediüzzaman'a göre.

Dokuzuncu Mukaddeme

- “Ukûl-ü selime yanında muhakkaktır ki: Hilkatte hayır asıl, şer ise tebeîdir. Hayır küllî, şer cüz'îdir. Şöyle görünüyor ki: Âlemin her bir nev'ine dair bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir. Fen ise, kavaid-i külli-yeden ibarettir. Külliyyet-i kaide ise, o nev'de olan hüsn-ü intizamına keşşaftır. Demek cemi' funun, hüsn-ü intizama birer şahid-i sadıktır. Evet külliyyet intizama delildir. Zira bir şeyde intizam olmazsa, hüküm külliyyetiyle cereyan edemez. Çok istisnaâtıyla perişan oluyor. Bu şahidleri tezkiye eden, nazar-ı hikmetle istikra-i tâmmdır. Fakat bazan intizam görülüyor. Çünkü dairesi, ufk-u nazardan daha geniş, tamamen tasavvur ve ihata olunmadığı için, nizamın tasvir-i bîmisali kendini göstermiyor. Binaenaleyh umum funununun şهادetleriyle ve nazar-ı hikmetten neşet eden istikra-i tâmmın tasdikıyla sabittir ki: Hilkat-i âlemde maksud-u bizzât ve galib-i mutlak, yalnız hüsn ve hayr ve hak ve kemaldır. Amma şer ve kubh ve bâtil ise; tebeîye ve mağlube ve mağmuredirler. Eğer çendan savlet etseler de muvakkattır.” (Muhakemat)

Bediüzzaman'ın teorisini güzellik üzerine kurduğu görünüyor. Buradaki ön kabuller,

“Hilkatte hayır asıl, şer ise tebeîdir” ve

“Hayır küllî, şer cüz'îdir”.

Bu iki husus; yani hayrın asıl ve külli olması hem fenlerin teşekkülünü sağlamış hem de külliyyet kazanmasını netice vermiştir. Buradan bilimlerin ortaya çıkışı ve evrensel kabullerin keşfinin hayır ve şer ikiliği üzerine (Yunan felsefesi ile de karşılaştırılarak) inşa edilecek bir bilim felsefesi üzerine neler söylenebilir? Bediüzzaman'ın sözkonusu estetik düşüncesini temel

*Batıda bir zaman
ortaya çıkan
tarihin sonu ya
da medeniyetler
çatışması
tamamen
insan selinin
bir rastgelelik
üzerinde aktığı
düşüncesinin
ürünü olmuştur.*

Bediüzzaman'ın
"benî-Âdemin en
eşrefi, ehl-i hak ve
hakikat olan doğ-
ru Müslümanlar"
dediği Müslü-
manlar kimlerdir
ve "istikbalin
vukuatı da tasdik
edecektir" dediği
istikbal tanımını
nasıl değerlendiri-
lebilir?

dinamik olarak nasıl bilim yapılabilir? Fenlerin gösterdiği evrensel düzenin anlık verilerden farklı olabileceği üzerine buradaki karmaşanın ancak hayır şer ayıklamalarına tâbi bir çalışmayla çözülebileceği sonucu çıkarılabilir mi? Müslümanların ürettiği kimya, optik gibi bilimlerin bu esasları taşıdığı söy-
lenebilir mi? Bunun yeni fenlerle kıyaslaması nasıl yapılabilir?

- "Hem de sabittir ki: Ekrem-i halk benî-Âdemdir. İstidadı ve san'atı buna şahiddir. Hem de benî-Âdemin en eşrefi, ehl-i hak ve hakikat olan doğru Müslümanlardır. Hakaik-i İslâmiyet buna şehadet ettiği gibi istikbalin vukuatı da tasdik edecektir. Hem de sabittir ki: Ekmel-i küll Muhammed'dir (Aleyhissalâtu Vesselâm). Mu'cizatı ve ahlâk-ı kâmileşi şehadet ettiği gibi, muhakkikîn-i nev'-i beşer de tasdik ederler. Hattâ a'dası da teslim ediyorlar ve etmeye mecburdurlar. Vaktâ ki bu böyle, şu şöyle ve o öyledir. Acaba nev'-i beşer şekavetiyle o fununların şehadeti-
ni cerh ve istikra-i tâmmı nakz ve ibtal ve meşiet-i İlahiyesinin karşısın-
da temerrüd, taannüde muktedir olacak mıdır? Kellâ, muktedir olmaz ve olamaz. Âdil ve Hakîm-i Mutlak'ın Rahman ve Rahîm ismine kalem ederim: Nev'-i beşer, şer ve kubh ve bâtılı, zahmetsiz yani (biselâmeti'l-emr) ile hazmedemeyecektir. Hem de hikmet-i İlahiye müsaade etmeyecektir." (Muhakemat)

Bediüzzaman'ın "benî-Âdemin en eşrefi, ehl-i hak ve hakikat olan doğru Müslümanlar" dediği Müslümanlar kimlerdir ve "istikbalin vukuatı da tasdik edecektir" dediği istikbal tanımını nasıl değerlendirilebilir? Üstad'ın "Âdil ve Hakîm-i Mutlak'ın Rahman ve Rahîm ismine kalem ederim: Nev'-i beşer, şer ve kubh ve bâtılı, zahmetsiz yani (biselâmeti'l-emr) ile hazmedemeyecektir. Hem de hikmet-i İlahiye müsaade etmeyecektir" hük-
münün çerçevesi nedir? Burada nasıl bir sürece atıf yapılmaktadır?

- "Evet hukuk-u umumiye-i kâinata cinayet eden af volunmaz, râh-ı adem verilmez. Evet binler sene şerrin galebesi yalnız bu dünyada en ekall bin sene mağlubiyet-i mutlaka ile netice verecektir. Âlem-i uhra-
da hayır, şerri idam-ı ebedî ile mahkûm edecektir. Yoksa âlemin muntazama ve mükemmele ve evamir-i İlahiyeye mutî'a olan sair enva' ve ecnas; bu perişan ve şekavetçi olan nev'-i beşeri kendileri içinde kabul etmeyerek, hukuk-u vücuddan ıskat ve zulmethane-i ademe nefy ve vazife-i hilkatten tard etmek, iktiza ve arz-ı hal edeceklerdir. Bu ise büt-
tün istidadat-ı beşeriyeyi ve âlemde saltanat sürmek ve âhirette saadet-i ebediyeye mazhar olmak için mücehhez edilen kabiliyatı ve müyulâtı abes ve beyhude olmağı istilzam eder. Abes ise istikra-i tâmma mü-
nakız olduğu gibi Sâni'-i Hakîm'in hikmetine dahi muarız ve Nebiyy-i Sadık'ın hükmüne de muhaliftir. Evet istikbal bu davaların bir kısmını tasfiye edecektir. Fakat tamam tasfiyesi ise âhirette görülecektir. Şöy-
le: Eşhasan kat'-ı nazar, nev'î ve umumî hüsn ve hakkın meydan-ı galebesi istikbaldir. Biz ölsek, milletimiz bâkidir. Kırk sene ile razı değiliz. En ekall bin sene galebeyi isteriz. Lâkin hem şahsî, hem umumî, hem cüz'î, hem küllî olan hüsn, hak ve hayır ve kemalin meydan-ı galebesi ve

mahkeme-i kübrası; ve beşeri, sair ihvanı olan kâinat-ı muntazama gibi tanzim ve istidadıyla mütenasib tecziye ve mükâfat veren, yalnız dâr-ı âhirettir. Zira onda hak ve adalet-i mahza tecelli edecektir. Evet bu dar dünya, beşerin cevherinde mündemiç olan istidadat-ı gayr-ı mahdude ve ebed için mahluk olan müyulat ve arzularının sünbüllemesine müsaid değildir. Beslemek ve terbiye için başka âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri büyüktür, mahiyeti âliyedir, cinayeti dahi azîmdir. İntizamı da mühimdir, sair kâinata benzemez; intizamsız olamaz. Evet ebede namzed olan büyüktür; mühmel kalamaz, abes olamaz. Fena-i mutlak ile mahkûm olamaz. Adem-i sırfa kaçamaz. Cehennem ağzını, Cennet dahi âğuş-u nazendaranesini açıp bekliyorlar.” (Muhakemat)

Allah’ın yarattığı intizam ve nizam içinde kötü yoktur; kötülük de ikincil ve geçicidir. Yani, kötüden bir devamlılık ve bütünlük yapılamaz. Kötülüğün ve kötünün nesli kesiktir. Kötü insanlardan bir insanlık da çıkaramazsınız. Yani, kötü, abes, şer insanlığın sonunda tamamen ayıklanacaktır. Buradaki türün tekâmülü ve nihayeti diyebileceğimiz tarihi akışı Bediüzzaman’ın ahirete taşıdığı görülüyor. O halde, istikbal nedir? Bir Müslüman’ın dünyadaki istikbali nedir? Ahirete taşınacak olan istikbal nedir? Dünya yüzeyi insanın yetenekleri için tam karşılığı üretemeyeceğine göre, Müslüman’ın dünyadaki “davası”nın anlamı nedir? “İslâm medeniyetinin insan yeteneğini nereye kadar taşıyabileceği” sorusu bu bağlamda nasıl cevaplandırılabilir?

“Eğer denilse:

Şimdiye kadar Avrupa’yı galib ettiren sebep, bundan sonra neden etmesin? Cevab:

Bu kitabın mukaddemesini mütalaa et. Sonra buna da dikkat et. Sebeb-i terakkisi, herşeyi geç almak ve geç de bırakmak ve metanet etmek şe’inde olan bürudet-i memleket ve mekân ve meskenin darlığı ve sâkinlerin kesretinden neşet eden fikr-i marifet ve arzu-yu san’at ve deniz ve maden ve sair vesaitin müsaadesiyle hasıl olan teavün ve telahuk idi. Fakat şimdi tekemmül-ü vesait-i nakliye ile âlem bir şehri-i vâhid hükmüne geçtiği gibi, matbuat ve telgraf gibi vesait-i muhabere ve müdavele ile ehl-i dünya bir meclisin ebli hükmündedir. Velhasıl: Onların yükleri ağır, bizimki hafif olduğundan yetişip geçeceğiz. Eğer tevâfik refik ola...

Hâtimenin Hâtimesi

Asya’nın bahtını, İslâmiyetin taliini açacak yalnız meşrutiyet ve hürriyettir. Fakat şeriat-ı garranın terbiyesinde kalmak şartıyla...

Tenbih:

Mehasin-i medeniyet denilen emirler, şeriatın başka şekle çevrilmiş birer mes’alesidir...” (Muhakemat)

Bediüzzaman’a sorulan soru ve cevap ilişkisi içerisinde; iletişimin ve iletişim geliştiği yeni dünya konjonktüründe Batı’nın geri plana atılması ve Asya ile İslâm medeniyetinin tıpkı İslâm’ın ilk devirlerindeki Arap-Hint ve Arap-Hint-Çin ve Arap-Fars bilgi ve medeniyet paylaşımından ortaya

*Asya’nın bahtını,
İslâmiyetin taliini
açacak yalnız
meşrutiyet ve
hürriyettir. Fakat
şeriat-ı garranın
terbiyesinde
kalmak şartıyla...*

Bugünkü Batı medeniyeti de yüzyıllardır gerileyen bir medeniyet. Doymuş ve aşırı tüketmekle kendini aşmayı düşünebilen bir medeniyet.

çıkan müthiş yükselişin tekrarı düşünülebilir mi? Bunun için, örneğin bir dönem Batı'nın yükselişinin önünü açan demir madeni, deniz ve nehir ulaşımının rahatlığı, nüfus yoğunluğu, soğuk iklim ve karakter gibi avantajların kaybolması ve Asya'nın başta sıralanan boşluklarının doldurulması süretiyle tamamlanmasıyla öne fırlaması tarihin hangi noktasını işaret ediyor? Bu durum Batı için ne ifade edebilir?

Eskimiş medeniyet ve geriden gelen medeniyet yarışında kazanan geriden gelen medeniyet olmuştur. Bunun için eksiklerini tamamlayan, ilerleyen zamana kazanım olarak katılmaktır. Çıkışta ve inişte olanlar kısa tarih aralıklarında değişirken büyük resim ise hakikatin unsurlarını işlemeye devam ediyor. Eskimiş medeniyet, bir süre yükselmiş, zirvesini bulmuş; medeniyetinin potansiyelinin ulaşabilecek son noktayı görmüş ve burayı bütün olarak gerçekleştirmiş bir yeri işaretlemiştir. Sonrası ise, aşırılıklar olarak ancak devam edebilir. Buna günümüzde obezite deniyor. Bugünkü Batı medeniyeti de yüzyıllardır gerileyen bir medeniyet. Doymuş ve aşırı tüketmekle kendini aşmayı düşünebilen bir medeniyet. Burada doymuşluk ile açlık biri yukarıdan aşağı biri de aşağıdan yukarı yönleri gösterir. Yaşlılık ve çocukluk gibi... ikisi de bir yerde karşılaşırlar. Bu ikisinin bir yerde eşitlenmesidir. Ancak, çocuk gelişip büyümekle yükselmek; yaşlı ise zayıflatıp çökmekle ölüme doğru yürümektedir. Medeniyetlerin yer değiştirmesi ya da galiplerin yenilenmesi bu şekilde olur. Bir yer ve zamanda eşitlenmek gerekir. Sonrası geriden gelen için galibiyeti getirecektir.

Elias Canetti İnsanın Taşrası'nda: Zafer kazananın tokluğu, aşırı tıknamışlığı, memnuniyeti, uzun sindirim keyfi. İnsan bazı şeyleri olmamalı, zafer kazanmış kişi olmak ise, asla olmaması gereken şey. Ancak insan, iyi tanıdığı ve ardından hayatta kaldığı herkes karşısında zafer kazanan konumunda. Zafer kazanmak, hayatta kalmak demek. Yaşamayı sürdürmek, ama buna karşın zafer kazanan olmamak -nasıl başarılabilir bu?

An itibariyle Dünya'daki her yedi insandan biri aç yaşıyor. Buna karşılık, Dünya çapında hazırlanan yiyeceklerin 3'te 1'i yenmeden çöpe atılıyor. 20 Ocak 2019 itibariyle, Dünya'daki en zengin 26 kişinin toplam varlığı, Dünya'daki en fakir 3.8 milyar insanın toplam varlığına eşit! Dünya'da 1.4 milyar insan yoksulluk sınırı ve altında yaşıyor. Üstelik bu sayı, Dünya Bankası'nın yoksulluk verilerini ölçmek için kullandığı açlık sınırının günlük 1 dolardan 1.25 dolara çıkarılmasından sonra elde edildi. Örneğin 2004 yılında yoksulluk sınırı günde 1 dolar gelir olarak alındığında, Dünya'da 984 milyon insan yoksulluk sınırındaydı. Şimdi, sınır yükseltilmiş olmasına rağmen sayı 1.4 milyara çıkmış vaziyette!

Yine de, oransal olarak yoksulluk ve buna bağlı olarak gelişen açlık azalıyor. 1981-2005 yılları arasında yoksulluk %25 oranında azaldı. Ama bu sizi çok sevindirmesin; zira bu, bölgesel değişimlerden etkilendiği için böyle. Örneğin yoksulluğun yaklaşık yarısını tek başına bünyesinde barındıran Çin'de yoksulluk %85'ten %15.9'a düştü (bu, 600 milyon insana denk geliyor). Bu nedenle Dünya'daki "iyileşme", olduğundan çok daha hızlı

gözüküyor. Halbuki Çin'i göz ardı edecek olursak, Dünya'daki yoksulluk son 30 yılda sadece %10 dolaylarında bir düşüş gösterdi. Buna karşılık gelir eşitsizliği de tam gaz yoluna devam ediyor. Avrupa ve Orta Asya'da en zengin %20, gelirin %41.1'ini cebine indirirken, en fakir %20 sadece toplam gelirin sadece %6.6'sını alabiliyor. Orta Doğu'da bu oranlar %49.8'e karşılık sadece %5.1 dolaylarında! Sahra-altı Afrika'da %64.5'e karşı %3.6 seviyesinde, akıl almaz! Ancak dünya genelinde, yüksek gelir bölgelerinde yaşayanlar arasında en zengin %20 varlığın %45.6'sını kontrolünde tutuyor. En fakir %20 ise sadece %5.9'unu... ABD gibi ülkelerde en zengin %10 ile geri kalan %90 arasındaki gelir eşitsizliği muazzam boyutlarda ve fark durmaksızın açılıyor:

Servet eşitsizliği ile toplumsal sınıf hareketliliği (sosyal mobilité) arasında da doğrudan bir ilişki görüyoruz: Equality Trust tarafından 2009 yılında yapılan bir araştırmaya göre, servet eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerden biri olan ABD ve Birleşik Krallık'ta halk, sınıflar arası geçiş yapamıyor (ya da çok az yapabiliyor). Yani "Amerikan Rüyası" olarak da bilinen, alt sınıftan insanların bile zengin ve refah içerisinde yaşayabileceğine dair görüş tamamen ölmüşe benziyor. Bir diğer deyişle, ABD'de ne kadar emek harcarsanız harcayın, doğduğunuz düzeyden öteye pek geçemiyorsunuz. Sayısal konuşmak gerekirse, 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre 1940 yılında doğan bir çocuğun ebeveynlerinden daha fazla para kazanma ihtimali %92 iken, 1980 yılında bu olasılık %50'ye düşmüştür. 2000'li yıllarda ise çok çok daha az olduğu düşünülmektedir (ancak bunun durumu ancak 15-20 sene sonra anlaşılacaktır).

Buna karşılık servet eşitsizliğinin en düşük olduğu ülkeler arasında bulunan Norveç, İsveç, Finlandiya, Danimarka, Kanada ve Almanya gibi ülkelerde sosyal mobilité de çok yüksek: Zaten servet eşitsizliği düşük olduğu için, bireyler emek sayesinde zenginleşip, emek yoksunluğunda fakirleşebiliyorlar.

Son olarak dünyanın en zengin 500 kişinin servetlerinin 2020 yılında yaklaşık 1.8 trilyon dolar artarak 7.6 trilyon dolara yükseldi. Bloomberg milyarderler endeksine göre, dünyanın en zenginleri Kovid-19 gölgesinde geçen 2020 de de servetlerine servet kattılar. 2021'in ilk gününde güncellenen listeye göre, Kovid-19 salgınına rağmen 2020'de milyarderler listesine girenlerin servetlerindeki toplam artış %31'i buldu. Bu artışın 8 yıldır yayınlanan endeksin tarihindeki en yüksek artış olduğu kaydedildi.

Marx'a göre göç, üzerinde çalışılan, yaşanan topraklardaki insani hakların zayıf ya da hiç kullanılamaz olmasının sonucudur. Bediüzzaman'ın değerlendirmesi ise bütüne bakıyor:

"Ehl-i dünyanın ve maddî tarihin nazarıyla, nev-i beşerin hayat-ı içtimâyesi noktasında bakılsa, görülüyor ki hayat-ı içtimâye-i siyâsiye itibariyle beşer birkaç devri geçirmiş: Birinci devri vahşet ve bedevîlik devri, İkinci devri memlûkiyet devri, Üçüncü devri esir devri, Dördüncüsü ecir devri; Beşincisi mâlikîyet ve serbestiyet devridir. Vahşet devri dinlerle,

*ABD gibi
ülkelerde en
zengin %10
ile geri kalan
%90 arasındaki
gelir eşitsizliği
muazzam
boyutlarda ve
fark durmaksızın
açılıyor:*

“En bedbaht, en muzdarib, en sıkıntılı; işsiz adamdır. Zira atalet, ademin biraderzadesidir; sa’y, vücudun hayatı ve hayatın yakazasıdır.”

hükümetlerle tebdil edilmiş, nim-medeniyet devri açılmış. Fakat nev-i beşerin zekileri ve kavileri, insanların bir kısmını abd ve memlûk ittihaz edip hayvan derecesine indirmişler. Sonra bu memlûklar dahi bir intibâha düşüp gayrete gelerek o devri esir devrine çevirmişler; yani, memlûkiyetten kurtulup fakat el-hükmü li'l-gâlib olan zâlim düsturuyla yine insanların kavileri zayıflarına esir muâmesi yapmışlar. Sonra, İhtilâl-i Kebîr gibi çok inkılâplarla o devir de ecîr devrine inkılâp etmiş. Yani, zenginler olan havas tabakası, avâmı ve fukarayı ücret mukabilinde hizmetkâr ittihaz etmesi, yani sermaye sahipleri ehl-i sa’yi ve ameleyi küçük bir ücrete mukabil istihdam etmeleridir. Bu devirde sû-i istimâlât o dereceye vardı ki, bir sermayedar, kendi yerinde oturup, bankalar vâsıtasıyla bir günde bir milyon kazandığı halde; bir biçare ameleye, sabahtan akşama kadar, tahte’l-arz madenlerde çalışıp, kut-u lâyemût derecesinde, on kuruşluk bir ücret kazanıyor. Şu hal, müthiş bir kin, bir iğbirar verdi ki, avâm tabakası havâssa îlân-ı isyan etti. Şu asrın tâbiriyle, sosyalistlik, bolşeviklik sûretinde, evvel Rusya’yı zîr ü zebber edip geçen Harb-i Umumîden istifade ederek, her yerde kök saldılar. Şu bolşevizmin perdesi altındaki kıyâm-ı avâm, havâssa karşı bir kin ve bir tezyif fikrini verdiğinden, büyüklere ve havâssa âit medâr-ı şeref her şeyi kırmak için bir cesaret vermiş.”

Bediüzzaman’ın Hutbe-i Şamiye’de konuyla ilgili birkaç değerli notları da şunlardır:

“Maddiyyunluk manevî taundur ki, beşere şu müdhîş sıtmayı tutturdu, gazab-ı İlahîye çarptırdı. Telkin ve tenkid kabiliyeti tevessü’ ettikçe, o taun da tevessü’ eder.”

“En bedbaht, en muzdarib, en sıkıntılı; işsiz adamdır. Zira atalet, ademin biraderzadesidir; sa’y, vücudun hayatı ve hayatın yakazasıdır.”

“Ribanın kab ve kapıları olan bankaların nef’i; beşerin fenası olan gâvurlara ve onların en zalimlerine ve bunların en sefihlerinedir. Âlem-i İslâma zarar-ı mutlak; mutlak beşerin refahı nazara alınmaz. Zira gâvur harbî ve mütecaviz ise, hürmetsiz ve ismetsizdir.”

Bediüzzaman’ın çare olarak gördüğü “meşrutiyet ve hürriyet” bugünkü demokrasi ve özgürlük anlayışından bir önemli farkı bunları sadece kendi hakkı olarak görmemek, karşıdakinin de hakkını kendi hakkı için de; yani kendi demokrasisi içinde başkasının demokratik haklarını, kendi özgürlüğü için de başkasının özgürlüğünün de bulunduğu hassasiyetine sahip olmaktadır. Bunun kurumsal olarak karşılığı zekâttır. Zekât, zengininin cebindeki fakirin hakkını, güçlünün elindeki güçsüzün hakkını bilmek ve gereği ile davranmaktır. Bugünkü demokrasinin en büyük eksikliği zekât emrini anlamamış ve tanımını içine almamış olmasıdır.

Onuncu Mukaddeme

Hikâye ve şiir gibi söz sanatlarının ve diğer sanatların da tümünde asıl olan mânânın hakikatle münasebetidir. Bu münasebet de yazarın ya da söyleyenin veya sanatı üretenin niyetine bağlıdır. Bu niyetin de sanatın

bütününde görünmesi muhakkaktır. Bunun dışında sanatın içindeki hakikatin en açık halinde görünmesinin yolu kolaylıkla söylenmiş, yapılmış ya da yazılabilmiş olduğunun bariz olması iledir. Bunun da yolu, umumun anlayışını birden avucuna alan söyleyiş biçimlerinde bulunabilir. Bu, maksadı gösteren en kısa ve sağlıklı yoldur.

Bir sanatı üretirken bunun izleyici, okuyucu ya da dinleyici fehminde tetikleyici noktalar bütün olarak doğduğu yerde belirlenmiştir. Yani, İsmet Özel'in şiir için söylediği; "şiir has bir şairin ürünü ise has bir okuyucuya ulaşır" şeklinde bir ilişki mümkündür. Bunun gerçekleşmesindeki kolaylık sanatın maharetini gösterir. Bu noktada hakikatin acı ve tavizsiz yüzünün avamın nazik ve çabuk etkilenip bozulabilen dimağına düştüğünde izleyeceği yolu inşa etmek de büyük ve derinde işleyen bir sanatın icadını zorunlu kılar. Bunun en yüksek hali olan, hakikatlerin akaide yükselmiş en soyut ve mutlak halini insan ve onun da bütününe ait anlayış düzeyine indirgenmiş olarak ifadesi şüphesiz dilin ve sanatının en zirve noktasını işaret eder. Burayı işaretlerken murad edilen dil ve söyleyişi incelemek ise hakikatin unsurlarının doğru analizini şart koyar.

Kur'an'ın dilinin Bediüzzaman'ın ifade ettiği "her hükmünü akla ispat ettiren" özelliği dolayısıyla insan fehmine indirgenirken matematiksel ispatı da işleyen müthiş bir hakikat dilinin inşasını külli iradenin kelâmı ezelinin yarattığı sûretlerde karşılıklarıyla birlikte yine Üstadın "hüsn-ü mücerred ve hüsn-ü münezzeh" kavramlarını kullandığı bir zeminde inşa ettiği söylenebilir. Bunun alttan yukarıya, yani insan anlayışından hakikatin aslına, soyut olana, nihayet akaide kadar yol almasının doğru mecranı zihinde nasıl teşkil edeceği ise Bediüzzaman'ın "dimağda meratib var" diye sıraladığı basamakları takiple olabilecektir.

Bunlar:

"Dimağda meratib var; birbiriyle mültebis, ahkâmları muhtelif. Evvel tahayyül olur, sonra tasavvur gelir,

Sonra gelir taakkul, sonra tasdik ediyor, sonra iz'an oluyor, sonra gelir iltizam, sonra itikad gelir.

İtikadın başkadır, iltizamın başkadır. Herbirinden çıkar bir halet: Salabet itikaddan,

Taassub iltizamdan, imtisal iz'andan, tasdikten iltizam, taakkulde bitaraf, bîbehre tasavvurda.

Tahayyülde safсата hasıl olur, mezcine eğer olmaz muktedir. Bâtil şeyleri güzel tasvir etmek, her demde

Safi olan zihinleri cerhdir, hem idlâli." (Sözler)

Burada Bediüzzaman aynı anda, zihinlerdeki kaymaların tespiti, yer ve biçim olarak neticeleri ile birlikte göstermiş oluyor. Bunların tahlili ile doğru zihin inşası da, anlayış seviyeleri ve yaklaşım farklılıklarının kaynakları ve her seviyenin potansiyeli ve üretebilecekleri sonuçların nitelikleri gibi pek çok göstergeyi şu anlatımda tespit ediyor.

*Bir sanatı
üretirken bunun
izleyici, okuyucu
ya da dinleyici
fehminde
tetikleyici noktalar
bütün olarak
doğduğu yerde
belirlenmiştir.*

Bir teorem ve
ondan çıkarılan
yardımcı
teoremler zihnî
matematik
ve mantık
alanındaki pek
çok yol alışlarını
düzenler.

“Vaktâ ki, Kitab-ı Hakîm'den maksud-u ehemm, ekseriyeti teşkil eden cumhurun irşadı idi. Çünkü havass, avamın mesleğinden istifade edebilirler. Fakat avam ise, havassa hitab olunan kelâmı hakkıyla fehmedemezler. Halbuki cumhur ise ekseri avam ve avam ise me'lufat ve mütehayyelatından tecerrüd edip hakikat-i mahza ve mücerredat-ı sırfeyi çıplak olarak göremezler. Fakat görmekleri temin edecek yalnız zihinlerinin te'nisi için, me'luf olan ziyy ve libas ile mücerredat arz-ı endam etmektir. Tâ mücerredatı, suver-i hayaliye arkasında temaşa etmekle görüp tanısın. Öyle ise hakikat-i mahza, me'lufferini giyecektir. Fakat surete hasr-ı nazar etmemek gerekir. Bu sırâ binaendir: Eşalib-i Arabda ukûl-ü beşere olan tenezzülât-ı İlahiye tabir olunan müraat-ı efhâm ve mümaşat-ı ezhan, Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan'da cereyan etti.” (Muhakemat)

Yukarıdan aşağıya ibdâ ve inşa edilen tenzil sûretlerindeki bu basamakları müminlerin alttan üste nasıl bir süreçle anlayış olarak kurması mümkün olabilir? Zihnî sapmaların, eksikliklerin, yetersizliklerin ya da belli düzeyleri aşmadaki başarısızlıkların bütüne ulaşmadaki zararlarını nasıl tolere edilebilir? Külli aklın ve bunun en önemli dalı olan bilimlerin bu aşamadaki fonksiyonları nelerdir? Bilimlerin doğru dilin inşasında usul ve esas arasındaki ilişkilerin teşkilindeki sorumlulukları nelerdir? Bu noktada bilimlerin cehli üretmesi nasıl mümkün olabiliyor? İnsan için bilmekle inanmak arasındaki doğru bağlantıların nasıl kurulabilir? Bilimlerin söylemlerinin hakikatin ifadesindeki belirleyicilikleri bu durumda nasıl bir sorgulamayı gerektirir? O halde marifetullah ilmi ile bilimlerin bağlarını kurmak nasıl bir usulü gerektirir?

Biz Kur'an'ı okurken dilinin bizi götürebileceği hakikatin seviyelerini ya da hakikat burçları olan makamları tekrar anlatmak imkânlarını ararken zamanda ve mekânda bulabileceğimiz malzemeleri nasıl kullanacağımıza ait prensipleri yani, tefsir usullerini Bediüzzaman'ın burada anlattığı prensipler ile birlikte nasıl değerlendirmek mümkündür? Bunun tarihî süreçteki birikimlerle tekrar ele alınıp günümüz anlayış kalıplarıyla tekrar şekil almasını sağlamak Bediüzzaman'ın daha önceki mukaddemelerde önerdiği ilmî bir meşveret heyeti içerisinde mümkün olabilir mi? Bunun tefsir usulleri bağlamında nasıl izahı yapılabilir?

Onbirinci Mukaddeme:

“Peşin fikirler muhakemesiz hükümlerdir.”

(Voltaire)

Bir teorem ve ondan çıkarılan yardımcı teoremler zihnî matematik ve mantık alanındaki pek çok yol alışlarını düzenler. Bunun dilsel karşılığı bir sözün parçalanarak çoğaltılması ile pek çok yeni sözün kaynağının ortaya çıkarılabilir olmasıdır. Sözün çoğaltılması, bilginin artışı ve sonuçların geliştirilmesi ile aslında diğer taraftan hakikatin etrafının inşasını tamamlamaktır. Her söz ve sözcükler; hüküm ve yardımcı hükümler hakikati tanımlayacak doğrular veya doğrulamalar olarak gerçekleşecektir. Bediüzzaman'ın “Efkâr-ı hâzırada cehl-i basiti cehl-i mürekkebe kalb eden en mühim sebeb;

meçhul bir şeye parlak bir isim takmakla anladım zannetmek ve meçhul şeyleri ona irca' ile, izah ettim zannetmektir. Halbuki tarif, ya hadd ya resim ile olur. Yoksa vâzı cahil ve müsemmaya mümas olan vechi muzlim ve göze çarpan vechi şeffaf bir ism-i camid ile olmaz. Manyetizma, telepati, kuvve-i mıknaşiye gibi..." (Sünuhat) izahı buradaki artı ve eksileri ile bütüncül bir yaklaşımı gösteriyor. Bu aynı zamanda eleştirel düşüncenin müspet anlamını da tanımlıyor. Müslümanların eleştirel düşüncenin doğuşunu aslında desteklediği görüşünü ortaya çıkaran Bediüzzaman'ın Unsuru'l Hakikat'inin On Birinci Mukaddeme'sinde dile getirdiği; her bir ayet veya hadisin üç hükmü içermesi olan açıklamasıdır. Buna göre, hem bir usul hem de bir eleştiri söz konusu ediliyor. Aynı zamanda bir mantık ve matematiksel ispat dili de tarif edilmiş oluyor.

Seyyid Hüseyin Nasr'ın şöyle bir tespiti var, diyor ki: "Modern uygarlık eleştirici bir zihin ve nesnel bir eleştiri gücü geliştirmiş olmaktan gurur duyuyor, oysa gerçekte aslı anlamıyla bilinen uygarlıklar arasında Batı uygarlığı eleştiri gücü en az olanıdır; çünkü kendi yapıp etmelerini eleştirecek ve yargılayacak nesnel ölçütlere sahip değildir. Bu uygarlık, kendini yeniden oluşturmaya başlayamayacağından her türden reformu gerçekleştirmekte başarısızdır. Aslında modern dünyanın karakteristiklerinden biri, doğru anlamıyla zihinsel muhakeme gücünden ve eleştirinin keskin ucundan yoksun olmasıdır." (İslâm ve Modern İnsanın Çıkması)

Risale-i Nurlar için söylenen: "Said Nursi'nin eserlerinde bir mühendis görüşü var" sözü bir muhakeme ve uygulama yeteneğine işaret ediyor olsa gerek... Aynı zamanda fen ve tekniğin düşüncenin alanına alınması gereğini ifade ediyor. Hatta inançların ve imanın... Dolayısıyla bir "mezc edilmiş dil ve üslub" fen ile din ilimlerinin birlikte bahsini zorunlu kılıyor. Yani, risaleleri okurken ya da bahsederken doğru yöntem fen ile din ilimlerinin birlikte inceleniyor olmasıdır. Mantık ve belâgat bunun için yegane ölçülerdir.

Bu noktadan, şu sorular kendini gösteriyor. Bediüzzaman için hüküm nedir, muhakeme nasıl yapılır? Hükmün yardımcı hükümlerle ilişkileri nasıl düzenlenir? Hükmünden, yardımcı hükümlerden, uygulama ve geliştirilmesinden ibaret sürecin sağlıklı işleminin ölçütleri nelerdir?

On İkinci Mukaddeme

"Lübbü bulmayan, kışır ile meşgul olur. Hakikatı tanımayan hayalâta sapar. Sırat-ı müstakimi göremeyen, ifrat ve tefrite düşer. Muvazenesiz ve mizansız olan çok aldanır, aldatır" diyerek başladığı Unsuru'l Hakikat makalesinin 12. Mukaddeme'sinde Bediüzzaman aldatılmak/aldanmak ve aldatmak üzerinde duruyor. Bunun ikisini birleştirerek "sapmalar" olarak zihinlerde üreyen tümörler olarak tespit ediyor, neşter vuruyor.

Bu bağlamda, Bediüzzaman'ın Muhâkemât'ının birinci makalesi olan Unsuru'l Hakikat'ın onikinci mukaddemesinde ifade ettiği problemi üreten ilk üç sebep:

"...uygarlık, kendini yeniden oluşturmaya başlayamayacağından her türden reformu gerçekleştirmekte başarısızdır. Aslında modern dünyanın karakteristiklerinden biri, doğru anlamıyla zihinsel muhakeme gücünden ve eleştirinin keskin ucundan yoksun olmasıdır."

Bediüzzaman'ın
ifade ettiği
netlik ve açıklık,
Kur'andaki "hak
gelir, bâtil ölüür"
kolaylığında bir
hükümdür.

Zahirperestleri aldatan bir sebep: Kıssanın hisse ile münasebeti ve mukaddemenin maksud ile zihinde mukareneti, vücud-u haricîde olan mukarenetle iltibas olunmasıdır. Bu noktaya dikkat et, sonra muhtaç olacaksın.

Hem de ihtilalatı tevlid eden, ihtilafatı îka'eden, hurafatı icad eden, mübalağatı intac eden esbabın birisi ve belki en birincisi, hilkatte olan hüsün ve azamet ve ulviyete adem-i kanaattır. Hâşâ zevk-i fasidesiyle istihfaf-ı nizam etmektir. (Muhakemat)

Hem de meylü'l-mübalağatı tevlid eden, beşerin kendi meylini kuvveden fiile çıkarmasına meyelan-ı fitriyesidir. Zira meyillerinden birisi; hayret verecek acib şeyleri görmeye ve göstermeye ve teceddüde ve icada olan meylidir. (Muhakemat)

Bunlara karşı Bediüzzaman'ın iki önemli çözümü gösterdiği anlaşılıyor. "Dikkat-i nazar" ve "Nazar-ı hak". Şöyle diyor:

Böyle gözleri açmak içindir: Me'luf olan âfâk ve enfüste dikkat-i nazara, Kitab-ı Hakîm emreder. Evet gözleri açan yalnız nücüm-u Kur'anîyedir. Öyle nücüm-u sâkıbedirler ki: Cehlin zulmünü ve nazar-ı sathînin zulûmatını def' ettikleri gibi; âyât-ı beyinat, yed-i beyza ile, ülfet ve sathiyetin hicablarını ve zahirperestliğin perdesini parça parça ederek, ukûlü âfâk ve enfüsün hakaikine tevcih edip irşad etmişlerdir. (Muhakemat)

O mübalağa ise, dağ tepesinde bir kartopu gibi yuvarlamakla tâ hayalin yüksek zirvesinden lisana kadar tekerlense, sonra lisandan lisana yuvarlanıp giderken kendi hakikatının çok parçalarını dağıtmakla beraber, her lisandan meylü'l-mübalağa ile çok hayalâtı kendine toplar, şape gibi büyür. Hattâ kalbe değil, belki simahta, belki hayalde bile yerleşmiyor. Sonra bir nazar-ı hak gelir, onu tecrid etmekle çıplak ederek tevabiini dağıtıp aslına ırca' eder. "Hak gelir, bâtil ölür" sırrı da zahir olur. (Muhakemat)

Bediüzzaman'ın ifade ettiği netlik ve açıklık, Kur'andaki "hak gelir, bâtil ölür" kolaylığında bir hükümdür. Bunun bu kadar açık, net ve kesin olduğu ortada iken kolaylığı zorluğa dönüştüren hakikate hayalin karışması; sanata mübalağanın, fikre münakaşanın, bilime hurâfatın, söze hikâyâtın müdahalesidir. Bu sebeplerden mücerred olan hakikat evreni kompleks bir varlık-yokluk çoklu evrenlerini tanımlamayı zorunlu hale getiriyor. Her şeyin hakikati tam yerinde, zamanında ve makamında iken hakikati yerinden eden, zamanını karıştıran ve makamından indiren; yerindelik, zamanlılık ve mâkamlılıktan ibaret güzelliğin sürekliliğinin bir aldatmacanın mazereti olmasıdır. Süreklilik kolaylık, kolaylık varlık; varlık işlerlik, işlerlik yeteneğin mükemmel karşılığını bulması demektir. Peki, buna iktifa etmekten insanı alıkoyan nedir? Bediüzzaman'a göre insanın yeteneğini kendi sanatıyla görünür kılma tutkusu... Varlığın göstergesi, farklılığını bir biçimde gösterebilmek demektir. Bunun günümüzde insanın bilinçsiz yaptıkları ile bilinçli yaptıkları arasındaki mukayeselerle açıklanmaya çalışılıyor.

Modern bilime göre, iki zihin var; Biri bilinçli çalışıyor, diğeri bilincimiz dışında mükemmel işler yapıyor. O zaman mükemmele giden yol bilinçsiz

zihnin alanına daha çok girmek, burayı fethetmekle (modern düşünce için bu “ele geçirmek”) mi mümkün?

Bilgi bilinçsiz yer eder; öğrenme bilinçlidir. Beyne gelen bilgi ve uyarılar hafıza ile alınır ve zekâ ile organize olur. Bunu vahiy-akıl ilişkilerine uyarlamak da belki mümkün olabilir.

Bu sırada zaman, mekân ve makam açılır. İnsan, bunlarla beraber düşünür. İşte medeniyet hakikate karşı insanın ürettiği mazeretlerle karışık bir hayatı tarih seyrinde sürekli yenilemekten ibaret bir sonuçlar bütünüdür.

Hazreti Ali (ra) şöyle buyurmuştur: “Mazeret uydurmak nefsin yalanıdır. Nefsin en büyük yalanı mazeret uydurmaktır.”

“Nasıl iyilikten fenalık gelir?” sorusunu Bediüzzaman şöyle cevaplıyor:

“Muhali talep etmek, kendine fenalık etmektir...” İnsanı, muhali talep etmekten, yani mazeretler üretmekten kurtararak doğruya götürülenler de bahanelerdir. Bu nedenle olsa gerek, Süheyl Ünver: “Bana bir sepet verin içine bahane doldurayım. Bekle, acele etme, zira zaman senin lehindedir” diyor.

Braudel’in önerdiği gibi, acaba bugün, hiçbirini bir değer skalası hâline getirmeyi istemediğimiz kültür ve uygarlık kelimelerinin dışında, yeni bir üçüncü kelimeye ihtiyacımız var mı? Georges Friedmann “hümanizm”i öneriyor. Yani, insancılık. İnsan ve uygarlık makinesinin, makineleşmenin -otomasyon- insanı zorunlu boş bahanelere ve boş zamanlara mahkûm etme tehlikesini taşıyan uyarısını aşmak zorundadırlar. Bediüzzaman’a göre medeniyeti istemek insaniyeti istemektir. Braudel’e göre ise insaniyet, şimdinin kapılarını garip peygamberlerin öngördükleri iflaslar, çöküntüler, felaketlerin ötesinde, geleceğe doğru açılmalarını kabul etmek, bunu temenni etmektir.

O hâlde: Bahaneler anlık verilerdir, işlenmeleri gerekir; hastalıklardır, asıl olan şifadır, şifa da Şâfî isminin tecellisidir. Asıl teselli bu tecellidir. Tecelli de Zât’ın önündeki perdedir; asıl Zât’tır. Bahaneler şimdiki zamandır, asıl olan gelecektir.

“Âlim olan mazur değildir” der Bediüzzaman. Şimdiki zaman, Braudel’in dediği gibi, ebedî trajedilerle ağırlaşan her yüzyılın kendi karşısında bir engel olarak gördüğü şu duraklama hattı olamaz, şimdiki zaman, insan var olduğundan beri kesintiye uğramayan şu aşma umudu olmalıdır.

Hazreti Ali
(ra) şöyle
buyurmuştur:
“Mazeret
uydurmak
nefsin yalanıdır.
Nefsin en büyük
yalanı mazeret
uydurmaştır.”